

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

TINA NOVINA

Mentorica: doc. dr. Alenka Švab

**TRANZICIJE V STARŠEVSTVU: NA PRIMERU STARŠEVANJA PO
RAZVEZI**

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2006

*Zahvaljujem se svoji družini, fantu in vsem, ki so mi
vlivali pogum in bili potrpežljivi ter mi nudili pomoč
pri nastajanju diplomskega dela.
Posebna zahvala gre doc. dr. Alenki Švab
za strokovno pomoč.*

KAZALO

1. UVOD	2
2. DRUŽINA	2
2.1. DEFINICIJE DRUŽINE	2
2.2. SPREMINJANJE DRUŽINE.....	4
2.3. DEZINSTITUCIONALIZACIJA DRUŽINE.....	6
3. ZAKONSKA ZVEZA	8
3.1. RAZVOJ ZAKONSKE ZVEZE	8
3.2. SPREMEMBE V ZAKONSKI ZVEZI.....	9
4. RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE	14
4.1. NEKOČ IN DANES	14
4.2. RAZLOGI ZA RAZVEZO	19
4.3. POSTOPEK RAZVEZE	21
4.4. OTROK IN RAZVEZA	21
5. STARŠEVSTVO.....	24
5.1. STARŠEVSTVO NEKOČ IN DANES	24
5.2. VLOGA STARŠEV	26
5.3. OBLIKE STARŠEVANJA PO RAZVEZI	28
5.3.1. SKUPNO SKRBNIŠTVO.....	29
5.3.2. DELJENO SKRBNIŠTVO	30
5.3.3. SAMOSTOJNO SKRBNIŠTVO	31
5.4. RAZVEZANA STARŠA.....	32
5.5. ZAKONSKE UREDITVE STARŠEVSTVA PO RAZVEZI V SLOVENIJI.....	35
6. OČETOVSTVO.....	37
6.1. ODNOSI MED OČETI IN OTROKI.....	37
6.2. OČETJE PO RAZVEZI	39
6.3. ODSOTNOST OČETOV	41

6.4. MATI KOT »NADOMESTILO« ZA ODSOTNEGA OČETA.....	43
7. REORGANIZIRANE DRUŽINE	45
7.1. ZNAČILNOSTI REORGANIZIRANE DRUŽINE.....	45
7.2. STRATEGIJE ZA ŽIVLJENJE REORGANIZIRANE DRUŽINE.....	48
7.3. PRIHOD NOVEGA PARTNERJA	49
7.4. SOCIALNI STARŠI IN OTROK	50
8. ZAKLJUČEK.....	54
9. LITERATURA	56
10. PRILOGA	59

1. UVOD

Družinsko življenje v modernih zahodnih družbah doživlja že nekaj desetletij korenite spremembe. Spremembe se dogajajo znotraj t.i. nuklearne družine, spreminjajo se rodnostni vzorci (upadanje rodnosti), zakonska zveza izgublja družbeno veljavo, narašča število razvez, povečuje se število reorganiziranih družin, kohabitacij, enostarševskih družin, enospolnih družinskih skupnosti itd. Omenjene spremembe povzročajo t.i. pluralizacijo družinskega življenja, ki postaja raznoliko in spremenljivo. Pomembno se spreminjajo tudi družinski poteki. Ti so vedno težje določljivi, odmikajo se od klasičnega modernega linearne vzorca, posamezna obdobja se podaljšujejo, druga podvajajo itn. V diplomskem delu me bodo zanimali prehodi oz. tranzicije v družinskem življenju, ki so povezane z razvezo zakonske zveze. Analizirala bom različne aspekte tovrstnih sprememb v družinskem poteku. Pri tem izhajam iz teze, da so danes razveze in pa z njimi povezane družinske spremembe, predvsem spremembe v potekih, značilnost družinskega življenja v pozni modernosti in ne pomenijo krize družine kot moderne družbene institucije.

V diplomskem delu bom analizirala družino in pri tem upoštevala družinske spremembe. Sledila bo analiza razvoja institucije zakonske zveze. Na tej točki bom primerjala dve državi, Slovenijo in Veliko Britanijo, pri sklepanju zakonskih zvez in razvezah. Za primerjavo Velike Britanije s Slovenijo sem se odločila, ker ima Velika Britanija eno od najvišjih stopenj razvez v Evropi, in zanimalo me je, če bodo rezultati primerljivi s Slovenijo. Nato bom opredelila pravni postopek razvez in kako razveza vpliva na otroke. Sledi poglavje o starševstvu, kjer bom opredelila vlogo staršev in navedla kakšne oblike starševanja so možne po razvezi. Dokazati bom poskušala, da po razvezi še vedno večje število otrok ostaja z materjo, očetje pa se vedno bolj oddaljujejo od življenja svojih otrok. Zanimalo me bo tudi, kako je starševstvo po razvezi zakonsko urejeno. V poglavju o očetovstvu se bom dotaknila odnosov med očeti in otroki in dokazovala, da ima oče v življenju otrok pomembno vlogo. Zanimalo me bo, kaj se dogaja z očeti po razvezi in kako na otrokovo življenje vpliva njihova odsotnost. V zadnjem poglavju, poglavju o reorganiziranih družinah, bom predstavila značilnosti in strategije družinske skupnosti. Ker v tej obliki družine prihaja do sprememb med družinskimi člani, bom pozornost namenila prihodu novega partnerja v obstoječo družino in ugotavljala, kakšni so odnosi med socialnim staršem in otroki.

2. DRUŽINA

2.1. DEFINICIJE DRUŽINE

V sociologiji družine je moderna družina razumljena kot primarna družbena skupina ter institucija, ki opravlja več pomembnih funkcij, med drugim socializacijo otrok ter psihično stabilizacijo odraslih posameznikov (Parsons). Znotraj družine potekajo tudi dejavnosti, ki so nujne za vsakodnevno preživetje in funkcioniranje družinskih članov.

Nekateri sociologi definirajo družino tudi kot biološko skupnost ljudi, ki je poleg rojstva otrok stopnjevana še s poslanstvom, da naj družina izpolnjuje tudi druge pomembne biološke potrebe ljudi, kot so skrb za hrano, obleko, stanovanje, daje varstvo med boleznijo, starostjo ter zadošča spolnim potrebam svojih članov. (Bergant 1981: 9) Družina pa na drugi strani skrbi tudi za socialne potrebe svojih članov s tem, ko jim daje varnost, ljubezen, zabavo ter omogoča socialne stike. To so lastnosti, ki družino uvrščajo med primarne skupnosti ljudi, nekakšno psihološko in biološko celico družbe.

V sociologiji z družino označujemo vsaj dvogeneracijsko skupnost kot obliko vsakdanjega življenja, v katerem je udeležen vsaj en starš in vsaj en otrok, ki je od staršev odvisen, torej mladoleten. Obstoj starševskega razmerja kot socialnega razmerja je tisto, kar družino razlikuje od drugih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kakršni sta npr. gospodinjstvo ali partnerstvo. (Rener 1993: 15) Kljub številčnosti nalog in dejstvu, da se funkcije družine tekom zgodovine spreminjajo in dopolnjujejo, ostaja prepričanje, da je najpomembnejša naloga družine nega in vzgoja otrok, ki se odvijajo znotraj socializacije.

Družina je objektivna družbena entiteta in tudi entiteta, ki jo stalno soustvarjajo posamezniki, ki so med seboj neprestano dejavno povezani. Prav pri analizi družine oziroma družinskega življenja se, morda bolj kot v katerem koli drugem segmentu življenja, pokaže, da družina ni zgolj družbeno dana institucija, ki jo potencialno lahko spreminjajo le vplivi od zunaj (npr. intervencija države ali širše družbene spremembe), ampak predvsem mesto, ki ga producirajo posamezniki. Prav družina je tista družbena institucija, kjer se posameznikova sposobnost produkcije realnosti oziroma družinskih praks najbolj izrazi, saj je družina družbeno percipirana kot zaprto okolje, (vsaj navidezno) v celoti prepuščeno posamezniku; kot privatno okolje, v katerega »tujci« nimajo vstopa. Ravno družbena zaprtost oziroma omejenost družine

je tista, ki dovoljuje družini (oz. posameznikom v njej) dobršno mero samostojnosti pri ustvarjanju in spreminjanju družinskega okolja oziroma realnosti. (Švab 2001: 55)

V družinskem sistemu je vsak član z drugim članom v posebnem odnosu, z vsakim od njih je povezan s posebnimi čustvi in pričakovanji. Kako doživlja samega sebe in kakšna je njegova lastna podoba je odvisno od vsakega člana družinske skupnosti. Družinski sistem teži za nekim dinamičnim notranjim ravnotežjem, ki mora omogočati vsem družinskim članom sprejemljive pogoje za skupno življenje. Vloga, ki jo prevzame vsak član družinskega sistema, pomembno vpliva na njegovo doživljanje sebe in samovrednotenje, na gradnjo identitete in na vsestransko rast. Takšno vlogo vsakega člana družine na eni strani določajo širše sociokulturne norme, na drugi strani pa razmere v družini, njeno trenutno razvojno obdobje in dejavniki njegove lastne osebnosti. Vsak član družine sprejme in vzdržuje svojo vlogo v družini tudi s tem, ko drugim potrjuje njihove vloge. (Žmuc-Tomori 1989: 10-11) Družine oziroma njeni člani se prilagajajo zunanjim življenjskim pogojem in pri tem težijo k vsakokrat novemu ravnotežju v notranjem družinskem življenju, kar nam lepo prikaže družinski cikel. Največkrat se pojavlja model devetstopenjskega življenjskega cikla družine:

1. doba formiranja družine (zakonca brez otrok)
2. začetek razširjanja družine (prvi otrok mlajši od 2,5 let)
3. predšolsko obdobje otrok (prvi otrok manj kot 6 let)
4. šolsko obdobje otrok (prvi otrok med 6 in 13 leti)
5. mladostniško obdobje otrok (prvi otrok med 13 in 20)
6. postadolescentno obdobje otrok (od 20 do odhoda prvega otroka iz družine)
7. začetek zoženja družine (od odhoda prvega do odhoda zadnjega otroka iz družine)
8. zožena družina (»prazno gnezdo«)
9. ovdovelost (od smrti prvega partnerja do smrti zadnjega partnerja). (Ule 1995 :129)

Klasični družinski življenjski cikel gradi na domnevi stabilne in trajne družinske skupnosti, ki traja od osnovanja partnerske skupnosti do smrti partnerjev.

Novejši demografski in statistični podatki in raziskave družin pri nas in v svetu pa kažejo, da se znotraj opisanega življenjskega cikla družine dogajajo velike spremembe. Pojavljajo se nove faze, nekatere se daljšajo, druge krajšajo itd. Prav tako se kaže, da ta tradicionalno-normativni življenjski cikel družine ni reprezentativen za večino družin, ker ne upošteva pluralnosti družinskih oblik in prekinitev skupnosti ter ponovno vzpostavitve nove družinske skupnosti. (Ule in Kuhar 2003: 54)

2.2. SPREMINJANJE DRUŽINE

V zgodovini človeštva je imela družina v različnih obdobjih različno vlogo. Bila je različna po sestavi in pomenu, kar so določale temeljne življenjske razmere, socialni, politični, gospodarski in kulturni dejavniki. Odmik od predmodernih vzorcev družinskega življenja se začne kazati s pojavom industrializacije v 18. in 19. stoletju, ko se začne družba modernizirati. To je čas, ko se začne spreminjati vloga in funkcija družine. Pred industrializacijo je družina predstavljala celovito družbeno institucijo, sedaj pa se družina pomika v zasebno sfero, medtem ko v ospredje prihaja javna sfera in oblikovanje socialne države. Družina zaradi proizvodnje, ki se podružablja, postaja vedno bolj nestabilna in ohranja kot osnovno funkcijo le še reproduktivno funkcijo. Posledica tega je formiranje modernejših družinskih oblik. (Sieder 1998: 141-151)

Danes tako družino razumemo v več pogledih drugače, kot so jo definirale modernistične sociološke teorije družine. Družina ni le socialna institucija – gledano statično in strukturno, ampak tudi splet odnosov. Pri tem nujno presežemo striktno definirane meje družine kot lokacije oziroma zaprtega izoliranega okolja. Poleg lokacije ji dodajamo tudi tiste zunanje odnose, ki so za družinske člane osebno pomembni - pomembni drugi (sorodstvo, prijatelji, starši in ostali, ki ne živijo skupaj oz. reorganizirane družine idr.). S pluralizacijo družinskih oblik nastajajo nove družinske oblike, ki jih modernost ni poznala, npr. istospolne družine, kohabitacije, razvezane družine itn. S tem, ko se manjša delež nuklearnih družin, prihaja do spreminjanja strukturnih deležev različnih družinskih oblik, ki se od moderne pluralnosti družinskih oblik razlikujejo predvsem vsebinsko. Gre za spremembe, kot so: pluralizacija družinskih stilov, nevezanost reprodukcije na zakonsko zvezo, deformalizacija zakonske zveze, večanje števila razvez itn. Te nove družinske oblike nam kažejo, kako pluralizacija družinskih oblik poteka. Nove družinske oblike sicer lahko delujejo kot nuklearne družine, vendar so še vedno nove oblike. Lahko pa so modernistične nuklearne družine strukturirane povsem drugače kot veleva modernistični vzorec, kar pomeni, da nuklearne družine v postmodernosti ne moremo več enačiti z modernistično. Zato v postmodernosti družinska oblika, kot smo jo poznali, izgublja pomen in se umika družinski pluralizaciji in pluralizaciji življenjskih stilov. Poseben segment družinskih sprememb so spremembe znotraj družinskih potekov oziroma intradružinske dinamike, ki jih močno spreminjajo tipični postmoderni fenomeni spreminjanja družinskega življenja. To so: LAT faza odraščanja in podaljšana mladost, pomikanje odločitve za starševstvo na poznejša leta, naraščanje števila razvez

zakonskih zvez in s tem povezano reorganiziranje družin, strukturne spremembe življenja v starosti ter družbeni percepciji starosti in staranja. Spremembe v družinskem življenju umeščamo v širši družbeni kontekst, ki se v postmodernosti močno strukturno spreminja (zaposlovanje, potrošništvo itn.). Zasebna in javna sfera sta močno prepleteni in interaktivni, vendar se spreminjajo tudi načini interakcije med družino in zunanjim svetom. Družinske strukturne spremembe so predvsem spremembe v spolni in starostni strukturi družine, tesno povezane s pluralizacijo družinskega življenja. Ta segment se najbolj spreminja s pojavom nove družbene vloge očeta, novimi percepcijami otroštva, upadanjem moške avtoritete v družini, ki je včasih igrala izrazito pozitivno vlogo v osebnotnem razvoju posameznika, saj se je njegova osebnotna identiteta izoblikovala prav preko identifikacije z očetom. S tem ko prihaja vedno bolj do izraza socializacija otrok prek šole, množičnih medijev, skupine vrstnikov itd., usiha tudi avtoriteta v družini. Posameznik postaja veliko bolj nesamozavesten in nekritično podvržen vplivom iz okolja. Med dejavniki, ki so sprožili proces upadanja očetovske avtoritete, se najpogosteje uvršča povečanje participacije žensk na trgu delovne sile, ki je ženskam omogočala večjo ekonomsko neodvisnost. Vendar pa je to najverjetneje le pospešilo upad avtoritete, ni pa razlog sam po sebi. Upad avtoritete očeta je odvisen tudi od širših družbenih percepcij družine, družinskih vlog. Prav to je fenomen, ki je tako strukturno kot formalno načel moderno nuklearno družino. Poleg tega na družinsko življenje vplivajo tudi razmah potrošništva, spreminjanje vrednot in spreminjanje ideologij o družinskem življenju. (Švab 2001: 87) Te spremembe so povzročile nastanek novih družinskih kontekstov, ki se nedvomno pluralizirajo. Družinske spremembe imajo glede na posamezne zahodne družbe skupno smer razvoja, vendar je intenziteta sprememb v posameznih družbah različna. Spremembe so se začele najprej nakazovati v severni Ameriki, v Evropi pa v skandinavskih državah, Angliji in drugih zahodnih državah. Razlike v hitrosti spreminjanja gre pripisati predvsem družbenim, ekonomskim in kulturnim značilnostim posameznih družb. (Švab 2001: 45-46)

Družina ni le vmesni člen med družbo in posameznikom, ni le pasiven posrednik norm in vrednot, ki veljajo v neki širši kulturi. Ena pomembnejših nalog družine je, da prek medosebnega, emocionalnega in vzgojnega dogajanja pripravlja otroka na dejavno vključevanje v širši socialni in kulturni prostor. Vendar pa so starši vedno bolj odsotni iz življenja otrok, kar jim narekuje tempo življenja in delovni čas. Zaradi tega se pojavlja težnja po podaljšanem bivanju otrok v šoli, kar ima za rezultat večjo vlogo šole v vzgoji in pripravi otroka na življenje. Vlogo, ki so jo imeli starši, torej sedaj prevzemajo strokovnjaki in

specializirane družbene institucije. (Černič 1985: 67) Kolikor več zahtev, prilagajanja, dejavnega prizadevanja in ustvarjalnosti pričakuje družba od vsakega svojega posameznega člana, toliko več notranje trdnosti in osebnostne moči ta potrebuje. Pri razvoju obeh pa ima družina nedvomno pomen. Trditev, da z bolj razgibanim dogajanjem v družbi družina izgublja svoj pomen, je zato nesmiselna.

2.3. DEZINSTITUCIONALIZACIJA DRUŽINE

Proces dezinstitutionaliziranja družine v sodobnih družbah razumemo kot proces zmanjševanja pomena zakona in družine kot institucije, nikakor pa ne kot izginjanje družine. Tu ne gre za nekaj negativnega, ampak gre za zoženje in zmanjšanje institucionalnih funkcij družine, da bi se odprl prostor za individualizacijo življenjskih potekov družinskih članov.

Primer dezinstitutionalizacije danes je, ko se partnerja odločata za rojstvo otroka šele v zrelem življenjskem obdobju in tako podaljšujeta čas med oblikovanjem partnerske skupnosti in rojstvom prvega otroka. Vedno pogosteje se tudi dogaja, da se partnerska skupnost oziroma zakon oblikuje šele v zrelih letih partnerjev. Vse to pa vodi v še večjo pluralizacijo družinskega življenja, saj:

- prihaja do vedno več reorganiziranih družinskih skupnosti, ko partnerji, ki so živeli v družinski skupnosti, zaradi razveze, izgube partnerja vstopijo v novo družinsko skupnost;
- zato tudi biološko starševstvo vse bolj nadomešča socialno starševstvo, kjer v vlogi starša nastopa tisti, ki v resnici živi in skrbi za otroka;
- po drugi strani pa rojstvo otroka ni več vezano na partnersko zvezo ali vzpostavljanje zakonske skupnosti, ampak gre lahko za zavestno odločitev za enostarševsko družinsko skupnost;
- in obratno, da se partnerja zavestno odločita za življenje brez otrok. (Ule in Kuhar 2003: 54)

Spremembe v družini v zadnjih dvajsetih ali tridesetih letih lahko razumemo kot postopno dezinstitutionaliziranje družine, ki po eni strani pomeni izgubo izključnega monopolnega položaja zakona in družine, saj se odpre prostor za alternative. Po drugi strani pa pomeni tudi upadanje inkluzivnosti družine. To pomeni, da vse manjši delež populacije živi v »popolnih družinah«, ki jih sestavljata oba starša z otroki. Življenje moškega in ženske zunaj zakona danes izgublja naravo stigmatizacije. Narašča število razvez in ponovnih porok, prav tako tudi

število samskih. Pojavljajo se nove oblike skupnega življenja ljudi več generacij, kot so npr. skupno življenje več parov s skupnimi otroki, istospolne družinske skupnosti itd. Narašča število samskih, ki ostajajo brez otrok in brez družine, vedno več je tudi parov, ki se odločajo za življenje brez otrok. Po drugi strani se rahlja tradicionalno močna zveza med starševstvom in zakonskim statusom. Materinstvo ob odsotnosti moža je danes situacija, ki jo lahko ženska svobodno izbere, če se za to odloči. Podobno narašča tudi število očetov, ki ostanejo sami s svojimi otroki. (Beck-Gernsheim v Ule in Kuhar 2003: 55)

Dezinstitucionalizacija družine pomeni tudi krizo družinske motivacije, vsaj kar se tiče klasičnega družinskega poteka: imeti družino in otroke takoj, ko končaš šolanje, ali ko dosežeš določeno kulturno predpisano starost. Tako je bilo tudi v preteklosti nekaj običajnega, da sta si moški in ženska družino oblikovala po določenih korakih. Da sta sploh lahko začela živeti v skupnem gospodinjstvu sta se morala najprej poročiti. Šele nato sta lahko začela načrtovati družino z otroci. Danes pa vemo, da za skupno življenje ni potrebna poroka, prav tako lahko ima par otroke zunaj zakonske skupnosti. Velja tudi, da s sklenitvijo zakonske zveze še ne pomeni, da bo par sploh kdaj imel otroke. Odrasli ne potrebujejo otrok več zaradi ekonomskih razlogov. Vendar pa otroci še vedno potrebujejo starše, saj so od njih odvisni. V tem pogledu pa sta varstvo in vzgoja otrok del človeške družbe, ki ni zelo izpostavljen spremembam. Novi omenjeni poteki oblikovanja družine danes skorajda ne motijo nikogar več. Mladi si v sodobnosti še vedno želijo družino in otroke. Ta življenjski cilj pa ima veliko konkurenco v drugih ciljih, npr. v poklicni karieri, osebnem samorazvoju, uživanju življenja, itd.

V zadnjih desetletjih je vzporedno z dezinstitucionalizacijo družine tako prišlo celo do krepitev starševske odgovornosti do svojih otrok. Tradicionalna jedrna družina je sicer poudarjala osebno odgovornost staršev, predvsem matere za vzgojo otrok. Toda v povezavi z učinkovitimi metodami nadzora rojstev je nastal normativen kompleks odgovornega starševstva, ki je zavezujoč za oba starša. (Ule in Kuhar 2003: 55-56)

3. ZAKONSKA ZVEZA

3.1. RAZVOJ ZAKONSKE ZVEZE

V predmodernem obdobju so bile poroke stvar dogovora med družinami, pri tem pa spolna privlačnost med partnerjema ni igrala nobene vloge. Dva posameznika sta pred vstopom v zakonsko zvezo vedela, da je poroka družbeno dejstvo, s katerim se legitimira spolnost in rojevanje otrok, ljubezen pa je, če sploh je, največkrat vzknila z leti bivanja pod skupno streho, skozi medsebojno spoštovanje in z delitvijo skrbi za otroke ter blagostanje. Ideja zakonske zveze je temeljila na ideji skupnega bivanja, prilagajanja drug drugemu in delovanja v smeri skupnosti, individualne razlike in avtonomije zakoncev pa so se izgubljale v toku vzajemnosti ter boju za preživetje. Kolektivna zavest je bila največkrat tako močna in oblastna, da ni dopuščala individualni zavesti posameznikov, da bi ji nasprotovala. V 18. in v začetku 19. stoletja so bile zahodno- in srednjeevropske družbe večinoma agrarnega značaja. Poroka je bila neizbežna in še vedno stvar dogovora med dvema družinama. Mladoporočenca nista imela pri tem nobene besede, kar pa se je začelo spreminjati v obdobju razmaha dela na domu. Zakon je postal pogodba med mladoporočencema in njuni osebni interesi so imeli vse večjo besedo pri odločanju o izbiri partnerja. Simpatija in spolna privlačnost sta imeli verjetno pri tem vse večji pomen. Meščanstvo se je znašlo pred spremenjenimi ekonomskimi in družbenimi odnosi. Vendar sprva v odnosih še ni šlo za romantično ljubezen, temveč za razumno ljubezen. Spolnost in erotika sta postala sestavni del tega meščanskega modela poroke iz ljubezni. Spolna privlačnost ni služila več le erotičnemu zapeljevanju moškega zunaj zakona. Postala je gibalo ljubezni, ljubezen pa je prvokrat postala temeljni pogoj zakona ali vsaj njegov nadaljnji rezultat. Potreba zakonskih partnerjev po bolj kultivirani komunikaciji je bila izraz njune razdvojenosti med delovnim dnem, kajti mož ga je preživel v pisarni, trgovini ali uradu, žena pa doma. (Sieder 1998: 53-128)

V patriarhalnih časih je družinsko življenje služilo predvsem rojevanju otrok, zakonska zveza pa gospodarskim in socialnim koristim širše družine. Patriarhalni zakon je bil nekoč izrazito opresiven, obvezni kalup za vse ljudi. Vanj so mlade, še preden so se dobro zavedli, potiskali najprej starši, sorodniki, država, nato še cerkev in vsi življenjski ter moralni pogledi. O sreči v zakonu dolgo v zgodovini sploh ni bilo govora. Zakon je bil obvezna ustanova tako za ženske kot za moške. Vendar pa se je moški lahko umaknil iz družinskega kroga za pretežni del dneva v svoj posebni moški svet. Popolna podrejenost in ponižnost žene ter spoštljivost in

ubogljivost otrok pa mu je v družini zagotovila skoraj »božanski« položaj. Za ženske pa zakon nekoč ni bil le prisila, ampak tudi represivna zatiralska ustanova, saj se nikdar niso mogle gibati zunaj meja družine in hiše. (Bergant 1981: 133)

3.2. SPREMEMBE V ZAKONSKI ZVEZI

Ob koncu 19. stoletja so se pojavila nova, moderna stališča do zakonske zveze. Sociolog Ellis pravi, da je zakonska zveza v svojem jedru socialno-psihološka zveza dveh ljudi, urejena spolnost pa le izraz in posledica telesne in duševne privlačnosti ter medsebojne poštenosti. Zakon naj temelji na čustvih in medsebojni iskrenosti. Iz njega morajo biti izključeni vsi elementi posedovanja, prisiljevanja in medsebojnega posestniškega prilaščanja dveh ljudi. Zakon je v svojem bistvu zasebna individualna pravica dveh ljudi do skupnega življenja, v katero se nima pravice vmešavati nobena druga sila, bodisi starši bodisi država ali cerkev. (Bergant 1981: 136)

S spreminjanjem produkcijskih razmerij se je torej spremenila tudi družinska skupnost, njen utrip in ob prehajanju v sodobno družbo se je večina starih zapovedi umaknila in postale so manj pomembne za družinske akterje. Od 60. let naprej so močno porasli spolni odnosi pred poroko, pari so živeli skupaj že pred poroko, pojavljanje tematike spolnosti v raznih medijih je postalo del vsakdanjika, razvila se je neke vrste erotična revolucija, ki je trajala vse do 80. let. Zakonska zveza tako v sodobnosti ne služi več za legitimizacijo spolnosti in ustvarjanja družine, predstavlja pa oviro, izgubo avtonomije bodočih zakoncev, izgubo prostega časa in svobodne izbire.

Zakonska zveza obstaja kot spolna skupnost dveh odraslih oseb, ki jo legitimira oziroma sankcionira zakon. Osnova za poroko je ljubezen med žensko in moškim, osnova je erotična povezanost in ne sposobnost za skupno življenje. Zakon danes ni več socialna zadeva, temveč je subjektivna stvar dveh posameznikov, kjer družba in družina ne igrata nobene vloge. Ko se dva posameznika odločita za poroko, naj bi se zavedala odgovornosti ob vstopu v to socialno institucijo, pa vendar se lahko hitro pokažejo razhajanja, saj osebi, ki živita skupaj, prihajata iz različnih okolij, s seboj nosita različne vrednote in norme ter različne predstave o zakonski zvezi. Tako je potrebno najti vzajemno pot za ohranjanje lastne identitete in za sobivanje. Sodobni zakon je torej oblika komunikacije, saj je prava umetnost najti način, ki dopušča

individualnost partnerjev, ohranjanje njihove avtonomnosti in pravo mero odrekanja drug za drugega v skupnem življenju.

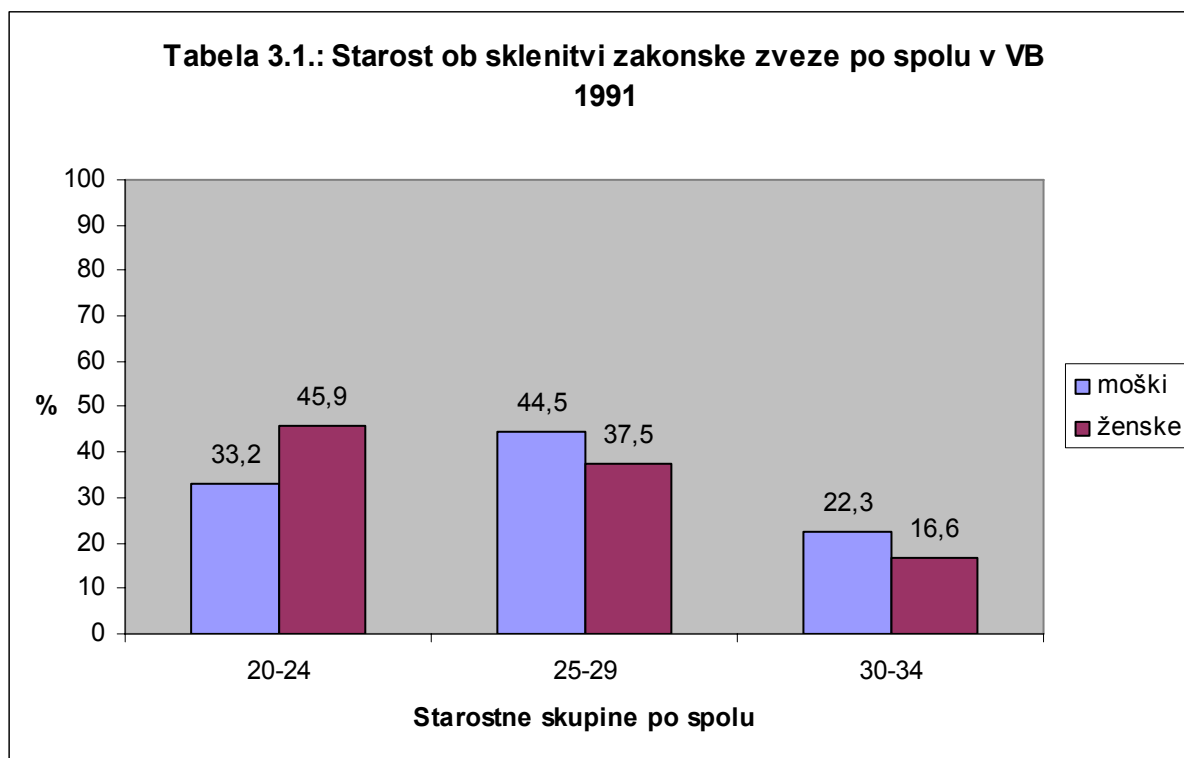
Spreminjanje socialnih oblik, ki se dogajajo znotraj institucije poroke, občutijo najbolj ženske. Položaj ženskega spola v postmoderni družbi se je spremenil; npr. drugačna samopercepcija žensk in njihova vedno intenzivnejša vključenost v javno sfero, emancipacija, itd., vendar še vedno lahko ženske le v manj utesnjujočih oblikah zakonske zveze lažje izkoristijo svoje sposobnosti in znanja. Poročena ženska je v preteklosti s poroko praktično izgubila svoj družbeni obstoj, saj je bilo njeno delovanje in življenje osredotočeno na vlogo matere in žene znotraj družine, imela je malo pravic do zasebne lastnine, delovna mesta so ji bila do konca vojne skoraj nedostopna, njen mož je upravljal z njeno lastnino, izrekal ji je kazni in jo poučeval o vzgoji otrok. Javna sfera je bila za poročene ženske v večini primerov nedostopna oziroma omejena na konzumpcijo, v zasebni sferi pa so opravljale svoje t.i. edino naravno poslanstvo - izvrševale so trodelno funkcijo: biti mati, gospodinja in žena, mnogokrat pa tudi pomočnica partnerju pri preživljanju družine, kjer dohodek, ki ga je zagotavljal mož, ni zadostoval. (Milharčič Hladnik v Rener, Kozmik, Potočnik 1995: 34-40) Danes ne moremo več govoriti o karieri kot o moški domeni, prav tako se tudi vzgoja otrok ne povezuje več izključno z žensko. Današnje družbe so zelo dinamične, fleksibilne, zato zahtevajo od svojih članov vsestransko udejstvovanje, raznovrstnost pa je prej nuja kot pa privilegij. Lastnosti kot so: prilagodljivost, vztrajnost, budnost, določena mera empatije, toleranca, komunikacija so predpogoji za obstoj zakona in posledično za oblikovanje družine, ki bo izpolnjevala svoje funkcije v največji možni meri in bo služila kot primarno okolje zagotavljanja ontološke varnosti posameznikov preko socializacije.

Tudi v sodobnosti se kaže težnja, da bi v zakonu združili dve funkciji: rojstvo in pa vzgojo otrok, po drugi strani pa skladno ter srečno čustveno in prijateljsko zvezo zakoncev. V bodočnosti naj bi se še povečevala stopnja razvez, planiranje rojstev in pomembnost obeh nakazanih funkcij v posameznih obdobjih zakona, zaradi podaljševanja življenjske dobe ljudi in njihove vitalnosti v starejših letih. (Bergant 1981: 149)

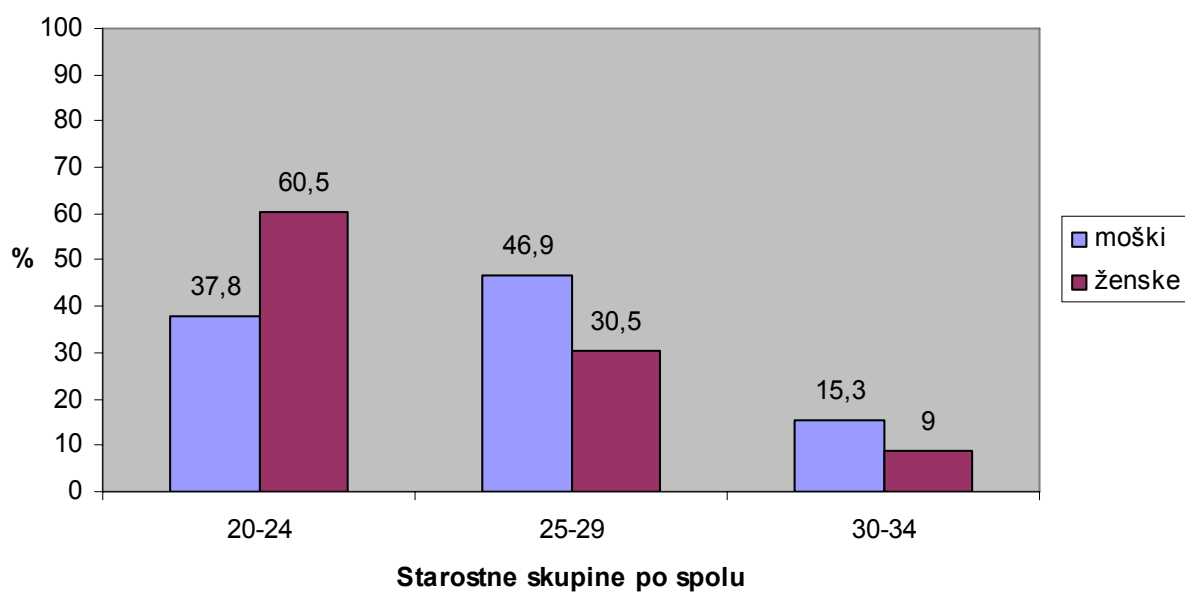
Povprečno trajanje zakona se je v zadnjih sto letih podvojilo. Par, ki je stopil v zakon leta 1870, je v povprečju živel skupaj 23,4 leta; leta 1970 pa kar 43 let, če se zakon ni predčasno končal zaradi razveze. S tem pa se je povečala tudi verjetnost, da se bodo v tako dolgotrajnem zakonu pojavili pogostejši in kvalitativno drugačni konflikti, zlasti ker so se pričakovanja, ki

jih ljudje povezujejo z zakonom in družino, prav tako povečala in merijo onkraj pragmatične zagotovitve eksistence k izpostavitvi luksuznega upanja v srečo. (Sieder 1998: 249)

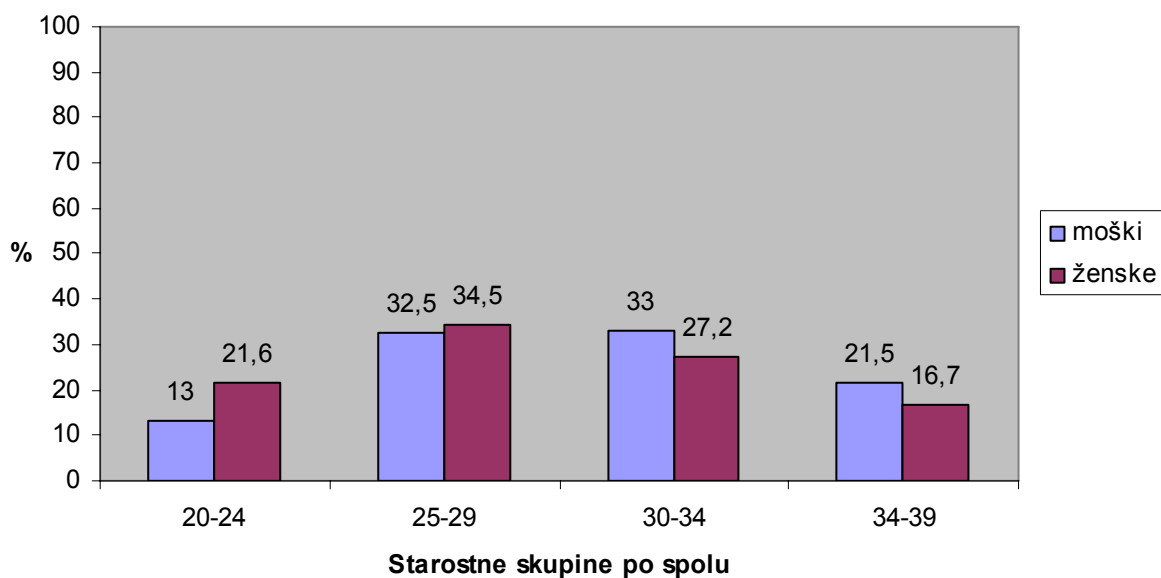
V svojo primerjavo sklenjenih zakonskih zvez sem vključila dve državi in ju primerjala v dveh različnih obdobjih. Za leto 1991 lahko razberemo (glej tabelo 3.1. in 3.2.), da se moški tako v Veliki Britaniji kot tudi v Sloveniji poročajo starejši kot ženske, vendar pa je odstotek žensk, ki se poročajo v poznejših letih, v Veliki Britaniji višji kot v Sloveniji. Če primerjamo te podatke z letom 2004 (glej tabelo 3.3. in 3.4.) opazimo, da je sklepanje zakonskih zvez v Veliki Britaniji in Sloveniji skozi vsa starostna obdobja bolj enakomerno porazdeljeno. V Sloveniji se največ moških kot tudi žensk odloči za poroko v starosti med 25-im in 34-im letom starosti, medtem ko se v Veliki Britaniji moški najpogosteje poročajo stari med 30-im in 34-im letom starosti, ženske pa v starosti od 25-tega do 29-tega leta. Vidimo torej lahko, da med Veliko Britanijo in Slovenijo ni bistvenih razlik, ko gre za sklepanje zakonskih zvez. To pa je posledica tega, da obe državi uvrščamo v zahodni svet, kar pomeni, da sta izpostavljeni istim kulturnim in socialnim vplivom ter vzorcem sklepanja zakonskih zvez.

**Tabela 3.2.: Starost ob sklenitvi zakonske zveze po spolu v SLO
1991**

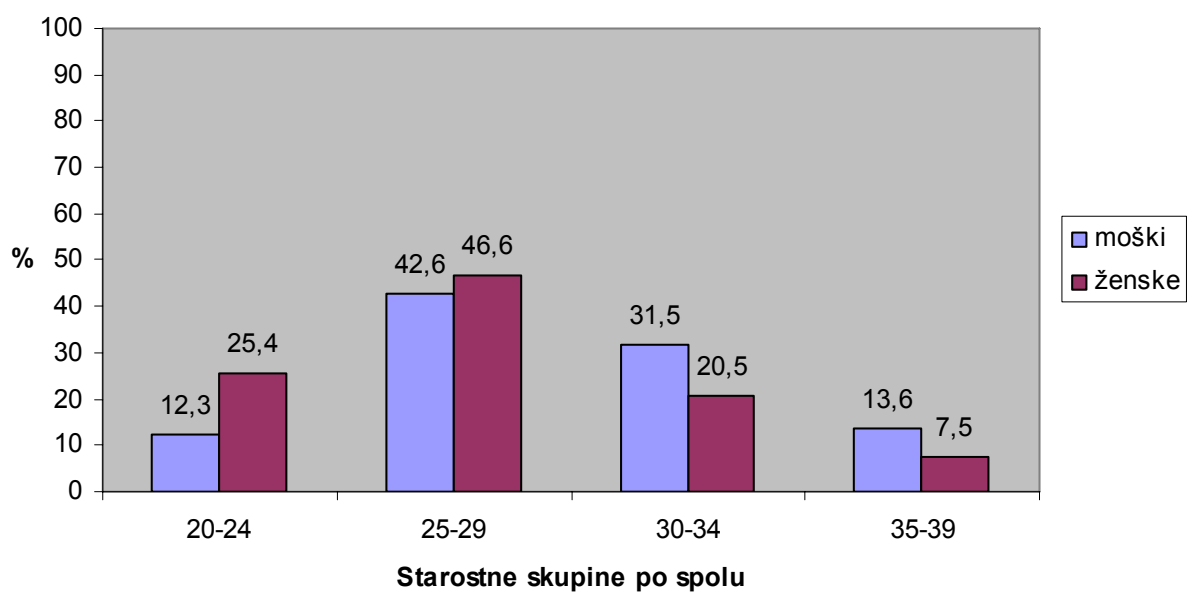

**Tabela 3.3.: Starost ob sklenitvi zakonske zveze po spolu v VB
2004**

**Tabela 3.4.: Starost ob sklenitvi zakonske zveze po spolu v SLO
2004**

4. RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE

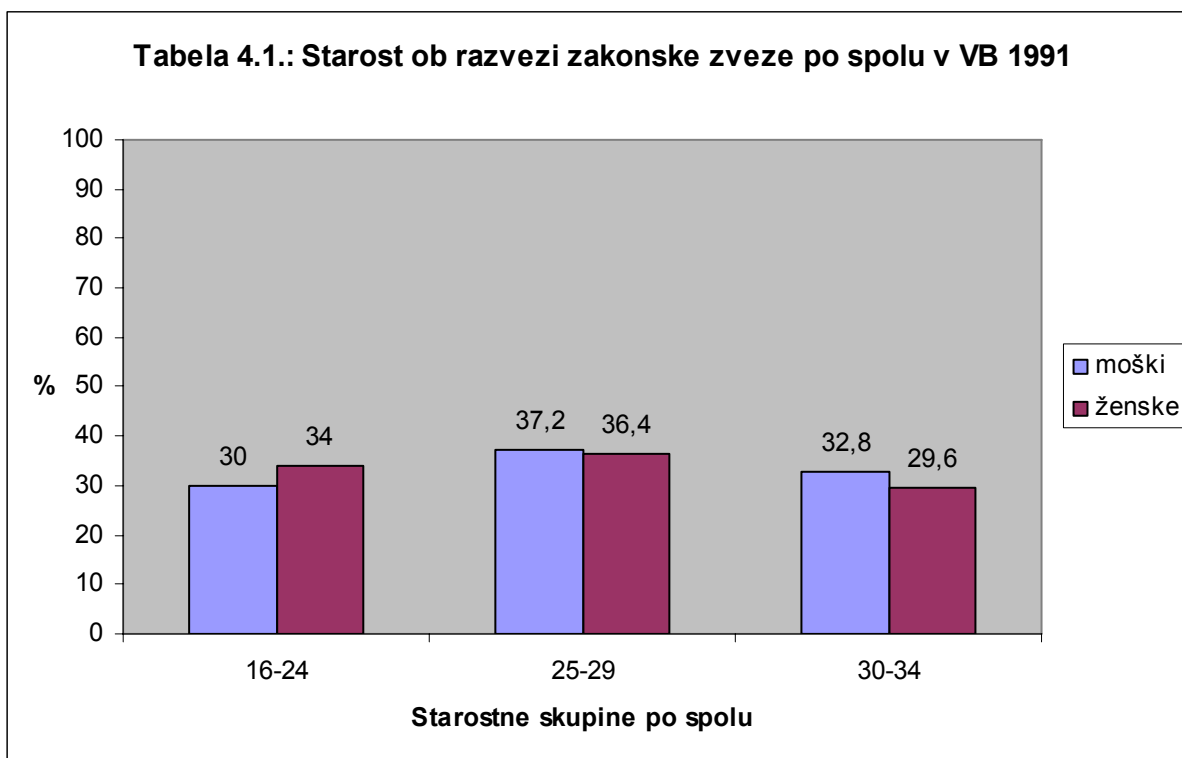
Posledica motenega partnerskega odnosa, kjer partnerja nista uspela razviti odprte in jasne komunikacije, s katero bi rešila težave je, razveza. Razvezo je treba pojmovati, proučevati in razlagati kot procesualno dogajanje, prehod iz prvotne družinske situacije, skozi obdobje motenega ravnovesja in dezorganizacije družinskega sistema in njegovih članov ob razvezi preko obdobja, ko družinski člani v novi situaciji eksperimentirajo z različnimi mehanizmi obvladovanja – uspešnimi in neuspešnimi, do reorganizacije in vzpostavljanja novega ravnovesja v družini z enim staršem.

4.1. NEKOČ IN DANES

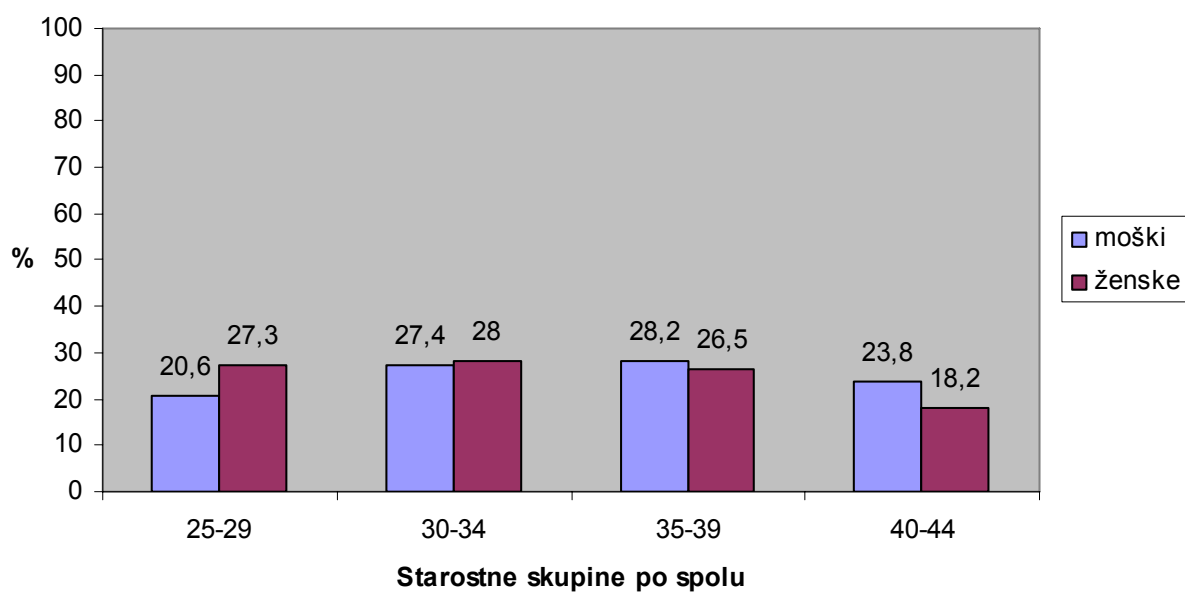
V preteklosti je družba zavračala razvezo ter jo družbeno stigmatizirala, danes pa postaja razveza zakonske zveze normaliziran družbeni vzorec in predstavlja le enega od prehodov v družbenem poteku. V zgodovini so se tako razlogi za razvezo kot tudi institucija razveze menjavali skupaj s spremembami same zakonske zveze in spremembami pravnega položaja zakoncev. Pri najstarejših razlogih za razvezo sta bila najpogostejša prešuštvo in neplodnost žene.

Skupno število odobrenih razvez, se je po uvedbi civilne razveze leta 1857 povečevalo iz desetletja v desetletje. Številke kažejo, da se je stopnja razvez v zadnjih petdesetih letih, povečala kar za dvajsetkrat. Jasno je, da je danes stopnja razvez višja kot kdajkoli prej. Debata se odvija okoli vprašanja, ali niso številke razvez odsev odprte, demokratične družbe, ki spreminja odnos do razveze in manjša svoje zakonodajne in proceduralne ovire, ali pa pravzaprav kažejo dejansko povečanje zakonskega neuspeha. V današnjih časih se več zakonov obrača k razvezi kot rešitvi težav znotraj zakona. Rečemo lahko torej, da sedanja statistika razvez bližje prikazuje stopnjo neuspeha kot je to kazala v preteklosti. (Gibson 1994: 131-132) Zgodovinski viri navajajo, da so bile razveze prisotne pravzaprav od konstituiranja moderne družine dalje in se po svoji naravi, predvsem po konfliktnosti, niso razlikovale od modernih razvez. Med razvezami v preteklosti in danes gre, vsaj kar zadeva njihovo prisotnost, za razliko v stopnji družbene vidnosti oz. deformalizacije. V preteklosti je bila zakonska zveza bolj strogo formalizirana, definirana od zunaj, z različnimi družbenimi dejavniki, od statusnih in premoženjskih, do verskih in drugih, medtem ko danes postaja vedno bolj deformalizirana. (Švab 2001: 167)

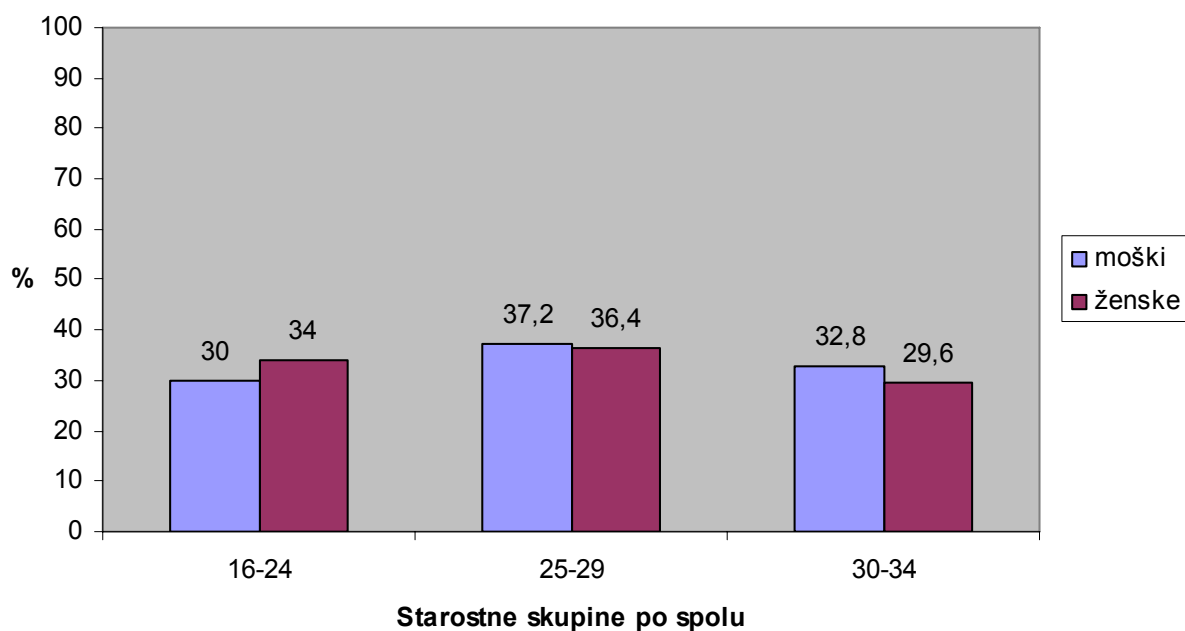
Od zgodnjih šestdesetih let naprej se je število porok nepretrgoma zmanjševalo, število razvez pa je skokovito naraščalo. Razveza v sedemdesetih in osemdesetih je postala sinonim za obrnjen list v življenju, ponovna sklenitev zakonske zveze in preoblikovanje nuklearne družine, so bile videne kot rešitev razpada prvega zakona in kot nov začetek. Do množičnih razvez je prišlo v Ameriki že pred drugo svetovno vojno, v Evropi pa po njej. V Evropi ima enega najvišjih povprečij razvez Velika Britanija. Če jo primerjamo s Slovenijo v letu 1991 (glej tabelo 4.1. in 4.2.) lahko vidimo, da so razveze v VB pogostejše v mlajših letih, v Sloveniji pa v višjih starostnih razredih. V letu 2004 so v VB statistični podatki o razvezah zakonskih zvez enaki tistim iz leta 1991 (glej tabelo 4.3.). V Sloveniji pa je stopnja razvez v prvih treh starostnih razredih v letu 2004 padla, povečalo pa se je število razvez v višjih starostnih razredih. (glej tabelo 4.4.) Zanimivo je, da je v Sloveniji veliko razvez med zakonskimi pari, ki so bili poročeni že vrsto let, medtem ko se v VB razvezuje največ mladih.

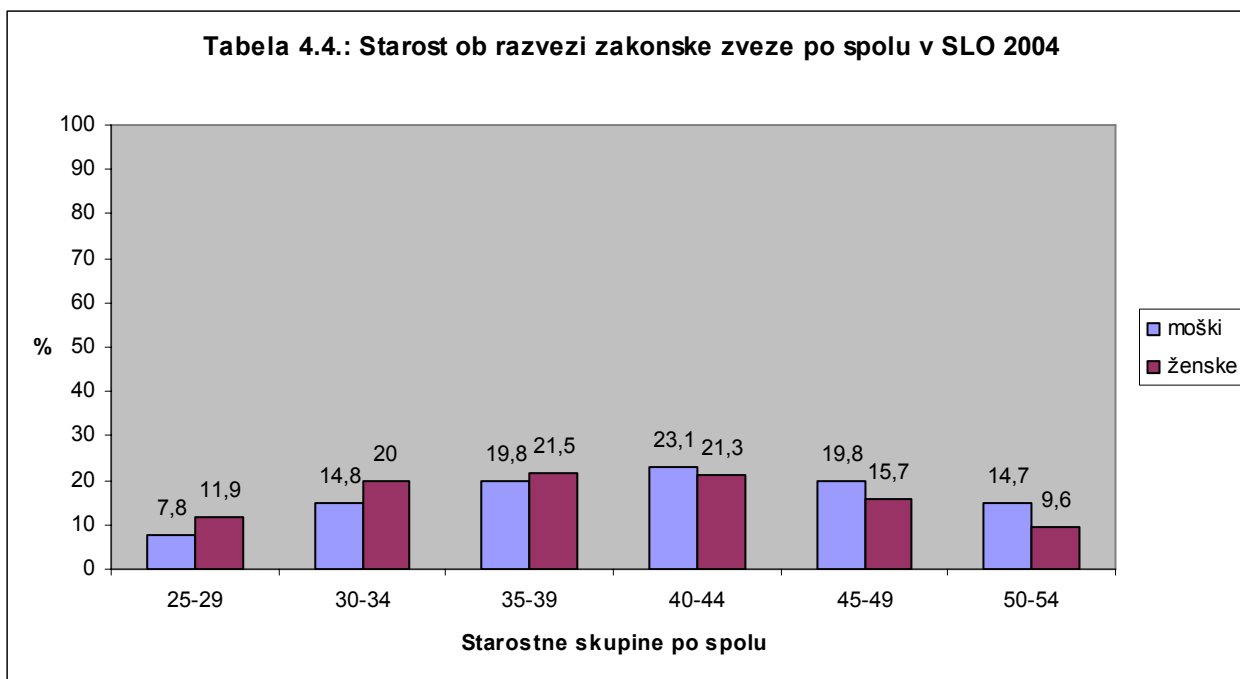

**Tabela 4.2.: Starost ob razvezi zakonske zveze po spolu v SLO
1991**

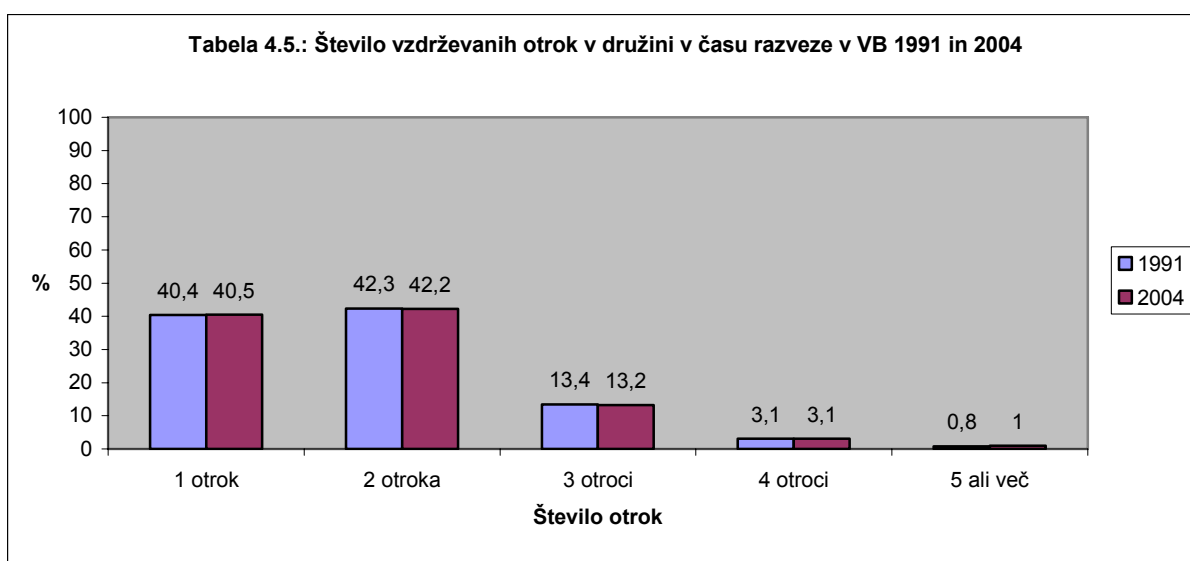

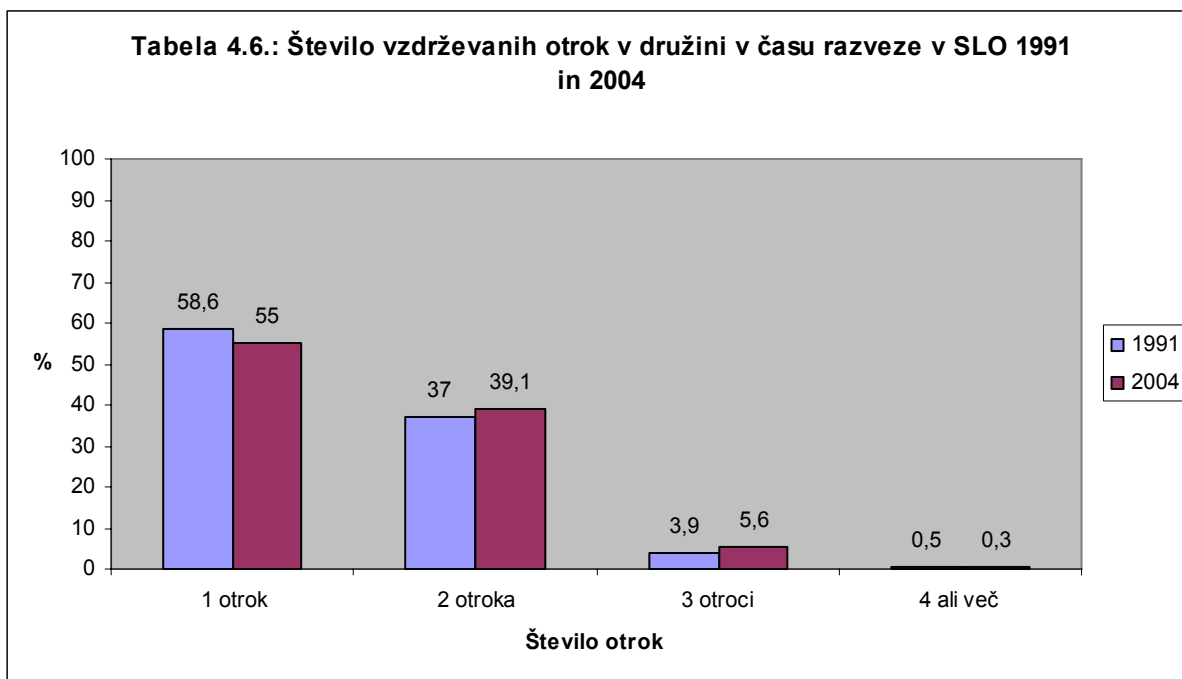
Tabela 4.3.: Starost ob razvezi zakonske zveze po spolu v VB 2004

Po statističnih podatkih sodeč pomembno vlogo pri razvezi igra tudi število otrok rojenih znotraj zakonske zveze. V Veliki Britaniji se je tako leta 1991, kot tudi leta 2004, razvezalo največ parov z dvema otrokoma. Malo manj družin, ki so se razvezale, je imelo enega otroka. Opazen je znatno manjši odstotek razvez v družinah s tremi in več otroki (glej tabelo 4.5.). V Sloveniji pa je tako v letu 1991 kot v 2004 največ razvez v družinah z enim otrokom (glej tabelo 4.6.). Odstotek družin, ki imajo tri ali več otrok, je v Sloveniji tako kot tudi v VB precej nižji. Razlog je predvsem ekonomski, saj so razvezani starši velikih družin precej bolj finančno obremenjeni, kot pa starši, ki imajo enega ali dva otroka.

Čeprav razveze danes niso več družbeno stigmatizirane, pa še vedno prevladujejo zadržki do razveze, ko imata partnerja otroke. Zadržki so povezani predvsem z vprašanji, kakšni so psihološki vplivi razveze na otroka. (Sieder 1998: 251) Sociologi menijo, da na to vprašanje ni enotnega odgovora, odvisen je tudi od individualnih razmer (kakšne so razmere v družini, npr. prisotnost konfliktov med partnerjema, alkoholizem, nasilje, ipd.) Razveza zakonske zveze ter posledična reorganizacija družine tako postaja vedno bolj ustaljen prehod v družinskem poteku. Vendar pa ima razveza zakonske zveze tudi negativne socialne učinke: enostarševske družine so bolj izpostavljene socialni izključenosti, še posebej pa revščini, srečujejo se s problemi kot so manjši dohodek, nastanitev, zaposlitve, skrb za otroke, socialni kontakti in stres. V prvih mesecih, ki sledijo razvezi zakonske zveze, se morajo starši in otroci soočiti s številnimi potencialno stresnimi spremembami. Spremenjene gnotne razmere lahko pomenijo za starše selitev, menjavo delovnega mesta, dodatno zaposlitev, podaljšan delavnik, za otroke pa menjavo šole in prijateljev. Tisti izmed staršev, ki še naprej živi z otroki, mora prevzeti odgovornost za hišo ali stanovanje in skrb za otroke, ki sta bili prej, bolj ali manj, razdeljeni med oba starša. Otroci se morajo prilagoditi na manj pogoste stike in manjšo vpletenost tako s tistim staršem, ki ne živi v istem gospodinjstvu (ponavadi očetom), kot tudi s staršem, ki živi skupaj z njimi, ker je ta pogosto preobremenjen, preokupiran, razdražljiv in preobčutljiv. Ustaljena družinska rutina in vloge ne veljajo več in se preoblikujejo, zato družinsko življenje pogosto postane kaotično. Stresne situacije pred, med in po razvezi torej postavljajo starše in otroke pred nove izzive in tveganja. (Zavrl 1999: 154)

4.2. RAZLOGI ZA RAZVEZO

V zadnjih treh desetletjih zahodne države beležijo trende naraščanja števila razvez zakonskih zvez. Za hitro naraščanje razvez v 70-ih in 80-ih je bilo nedvomno več razlogov: mladi so hitreje spolno dozorevali in se hitreje ekonomsko osamosvajali. Ker pa se je njihova socialna zrelost pomika v kasnejše razdobje, so se poročali impulzivno in brez prave socialne zrelosti ter izkušenosti. Vzroki za naraščanje razvez ležijo tudi v veliki dinamiki sodobnega življenja in v migracijskih gibanjih. Eden izmed vzrokov pa je tudi ženska emancipacija. Ženske postajajo ekonomsko neodvisne, samostojne in imajo socialno varnost, vedno bolj se zavedajo svojih pravic in niso več pripravljene prenašati vseh bremen nesrečnega družinskega življenja ali patriarhalnih pritiskov, za katere mnogi moški mislijo, da so še vedno njihova pravica. Za razliko od preteklih časov so v modernih okoljih žene tiste, ki največkrat sprožijo razvezni postopek, saj niso pripravljene vztrajati v slabem partnerskem odnosu. Delitve opravil in dolžnosti med spoloma v družini so eden izmed vzrokov dvojne obremenjenosti in preutrujenosti sodobnih žena in mater – pa tudi vzrok mnogih družinskih razdorov. (Bergant 1981: 221)

Poglavitne razloge za naraščanje razvez zakonske zveze najdemo torej v spremenjenem družbenem položaju žensk, ki postajajo izobražene, zaposlene, torej emancipirane. Večina žensk je tudi prepričanih, da jim bo mladoletni otrok zaupan v nadaljnje varstvo, vzgojo in preživljanje, zato se tudi lažje odločajo za ta korak kot moški, ki se ne želijo ločiti od otroka.

Vzroki za naraščanje razvez so tudi v podaljšanju pričakovane življenjske dobe, saj se z njo vzporedno podaljšuje dolžina zakonske zveze; v procesih individualizacije; v spremenjenem pričakovanju v zvezi z zakonsko zvezo; v liberalizirani razvezni zakonodaji; v spremenjenem odnosu družbe oziroma v destigmatizaciji; v sekularizaciji, kjer večina religij nasprotuje razvezi, vendar se država od njih loči in omogoči svobodno odločanje glede razveze. Z naraščanjem razvez pa posledično naraščajo tudi enostarševske družine, med katerimi prevladujejo materinske enostarševske družine in reorganizirane družine. Manj kot sta zakonca v svoji ekonomski in socialni eksistenci odvisna drug od drugega, prej lahko začneta razmišljati o možnosti razveze zakona, če z zvezo nista zadovoljna. Verjetnost razveze pa je odvisna tudi od dejstva, da imajo pari vedno manj otrok. Povezava med zgodnjo poroko in nižjim socialnim razredom ima pomembne posledice za vzorce neuspešnega zakona. Kot vemo, imajo pari, ki se poročajo mlajši, večjo verjetnost razveze. (Sieder 1998: 249)

V današnji družbi ni več zakona neločljivosti, ki bi nasilno držal skupaj zakonca in člane družine, kateri tega ne želijo več, ker so se porušili njihovi osebni medsebojni odnosi. Lažje je bilo nekoč držati družine skupaj z močnimi ekonomskimi interesi, z nasilno močjo in avtoriteto patriarha ter mnogimi prepovedmi, kot pa danes z ljubeznijo, notranjimi vezmi in toplim, enakopravnim sožitjem vseh članov družine. Pomanjkanje ljubezni je postalo poglaviti vzrok za vse pogostejše razveze, kar krha nekdanjo veliko kohezivnost družinskega območja. Ugotovljeno je, da pride do prvega kopičenja razvez že kmalu po poroki. Zakonca sta tedaj pogosto še brez otrok; zdi se, da gre za zgodnji popravek napake pri izbiri partnerja, pogosto tudi za probleme prilagajanja življenjskemu načinu zakonca. V obdobju rojevanja in nege majhnih otrok razmišljajo zakonci o razvezi veliko redkeje. Vendar pa se v tem času pogosto že pojavljajo zasnutki krize. Po rojstvu prvega otroka je zaznati upadanje subjektivnega zadovoljstva z zakonom, in sicer pri moškem in ženski enako. Zakonska partnerja imata manj časa drug za drugega, tudi skupnih prijateljev in znancev imata manj kot prej. Mnogokrat je o emancipacijskih zahtevah po skupni odgovornosti za gospodinjstvo govor le do rojstva otroka, potem pa se ublažijo ali celo opustijo v prid tradicionalni delitvi dela. Ravno mlade ženske doživljajo pri tem pogosto boleče neskladje med družinskim in zakonskim idealom, h kateremu strmijo, in zakonskim vsakdanom, kakršnega naposled doživijo. Pri tem pa je pripravljeno, da zakonca sploh začneta razmišljati o razvezi bistveno odvisna od družbenega statusa zakoncev. V zakonih, kjer so ženske zaposlene, se o razvezi pogosteje pogovarjajo. Toda poklicna dejavnost ženske sama na sebi še ne povečuje tveganja razveze. Nasprotno, kaže se večje zadovoljstvo para, kadar ženska razpolaga z lastnim področjem dela in izkušenj, s katerim je povezana tudi socialna mreža znancev in prijateljev. Domnevamo pa lahko, da vodi finančna neodvisnost zaposlenih žensk k temu, da konflikti v zakonu bolj odkrito pridejo na plan in da ob pomanjkanju zadovoljstva v zakonu zakonca prej razpravljata o možnosti razveze. Najmanjšo pripravljenost na razmislek o razvezi je nasprotno najti pri ljudeh iz podeželsko agrarnega okolja, pri ženskah, ki nimajo zaposlitve, kot tudi med družbenimi sloji z nizkimi dohodki. (Sieder 1998: 252-253)

Rečemo lahko torej, da v današnjih družbah razveza zakonske zveze ne pomeni več konec sveta. Nasprotno, lahko ima pozitiven predznak, še posebej, če ji uspe s spremembo življenjskega položaja dveh ljudi ublažiti težave med njima in omogočiti, da sta vsak zase bolj srečna in sta se pripravljena ponovno vključiti v socialno življenje. Pri tem pa moramo vendarle poudariti, da so ženske v primeru razveze tiste, ki potegnejo krajši konec, saj morajo

poleg opravljanja gospodinjskih del in varstva otrok, pogostokrat usklajevati tudi poklicno dejavnost, poleg tega pa mora večina živeti v slabših gospodarskih razmerah še naprej.

4.3. POSTOPEK RAZVEZE

Zakonska zveza je družbena in pravna ustanova, ki je urejena z zakonom in lahko preneha kadar koli in po volji katerega koli izmed udeležencev. Razveže se lahko le, če obstajajo za to določeni vzroki in samo s sodelovanjem državnega organa, ki ugotavlja, ali so ti vzroki zakonito določeni razvezni razlogi.

Razveza zakonske zveze lahko poteka na dva načina, s sporazumom obeh zakoncev ali s tožbo enega od zakoncev, ki je možna le v družbah z enakopravnostjo med spoloma. Zakonca morata biti ekonomsko neodvisna in samostojna. Tu gre predvsem za neodvisnost ženske, da lahko samostojno živi od svojih dohodkov, da ji ni potrebno le zaradi ekonomske varnosti vztrajati v zakonski zvezi, ki je izgubila vsebino in smisel.

Na odločitev sodišč, ko le ta odločajo o tem, ali bodo dodelila otroka v varstvo in vzgojo očetu ali materi, vpliva eden ali več izmed naslednjih dejavnikov :

- trenutno bivališče otroka,
- na novo osnovana družina enega izmed staršev,
- prejšnje vedenje obeh staršev, skupaj z opravi, ki zadevajo vsakodnevno nego otroka,
- prihodnja dobrobit otroka, ki je odvisna od psiholoških vezi,
- izobrazbene in emocionalne kvalitete vsakega izmed staršev. (Zavrl 1999: 18)

4.4. OTROK IN RAZVEZA

Število razvez po svetu narašča in predvideva se, da bo do konca stoletja še nadalje naraščalo. S tem narašča tudi število otrok, ki ostajajo z enim staršem. Množico otrok, ki živijo z enim staršem, tvorijo:

- otroci razvezanih staršev,
- otroci, neporočenih staršev, ki so živeli v družinski skupnosti, a so se ločili,
- otroci rojeni zunaj zakona in zunaj družinske skupnosti,
- otroci, ki jim je eden roditelj umrl ali pa je dalj časa odsoten iz družine, npr. zaradi dela v tujini.

V sociologiji se pojavljata dve miselnosti glede posledic, ki jih ima za otroke razveza. Eni trdijo, da je bolje, kljub temu, da zakonca nista zadovoljna ali če so v zakonu hudi konflikti, da ostaneta skupaj zaradi otrok, kajti za otroke je predvsem pomembno, da odraščajo v družini z obema staršema. Drugi pa trdijo, da zakonska zveza, v kateri se partnerja ne razumeta, slabo vpliva tudi na otroka, zato je bolje, da se zakonca razvežeta in se osvobodita ter zaživita boljše življenje, s tem pa se odpravijo tudi napetosti in konflikti, ki jim je otrok priča. (Kos-Mikuž 1983)

Večina otrok doživlja razvezo svojih staršev boleče, vendar pa je takšna situacija stresna tudi za same starše. Razveza je namreč proces, ki ni lahek za nikogar izmed vpletenih, še najmanj pa za otroke, ki si ne želijo, da bi se starši razšli. Celotni otroci, ki že ob razvezi lahko ugotovijo, da je razveza staršev edini možni način reševanja medosebnih problemov, so v času razveze, in nekaj časa po njej, čustveno prizadeti. Otroci se največkrat odzivajo na razvezo staršev z jezo, strahom, depresijo in občutki krivde. Ti občutki so posledica:

- stopnjevanih konfliktov med staršema, ki običajno napovedujejo in spremljajo razvezo,
- sprememb v odnosih med starši in otrokom, ki so povezane s stresno situacijo in emocionalnimi stiskami staršev,
- dezorganizacijo družine,
- izgubo enega starša,
- stvarne pomanjkljivosti v življenju z enim staršem,
- fantazijske ogroženosti otroka kot posledica nerazumevanja, nezmožnosti in predvidevanja nadaljnjega poteka dogodkov in emocionalne prizadetosti,
- negotovosti nove situacije. (Kos-Mikuž 1983)

Otrokova pozitivna prilagoditev je zato odvisna od odnosov med razvezanima staršema in stikov, ki jih otrok ohranja z staršem, ki je odšel iz družine. Prav tako pa je pomembna prisotnost drugih odraslih oseb v gospodinjstvu, ki lahko sodelujejo pri odločanju in vzgoji otroka, ter lahko služijo kot identifikacijski model. Kako bo otrok reagiral na samo razvezo staršev je odvisno od otrokove starosti oz. razvojne stopnje, na kateri se nahaja. Mlajši otroci slabše razumejo nastalo situacijo in se niti ne zavedajo dobro kaj se dogaja, zato pri tem manj trpijo. Starejši otroci pa ob razvezi staršev običajno doživljajo velike začetne bolečine in jezo, vendar sčasoma lažje dojamejo kaj je botrovalo razvezi in imajo več možnosti, da si na novo organizirajo življenje izven doma, kjer iščejo potrditev in naklonjenost drugih ljudi. Tako kot

se razlikujejo reakcije otrok glede na starost, pa se pojavljajo tudi razlike v reakcijah glede na spol. Zakonski konflikti in razveza staršev imajo namreč bolj neugoden vpliv na fante kot na dekleta. Glede tega obstajajo različne predpostavke. Za fanta je bolj pomembno, da ima moški model za učenje in posnemanje vedenjskih vzorcev, potrebuje pa tudi bolj odločno in trdno discipliniranje, kar običajno izvaja oče. Izguba očeta pri fantih tako predstavlja večji stres, kar kaže porast agresivnega in socialno neustreznega vedenja. Posledice, ki jih občutijo po razvezi dekleta, pa običajno izginejo najkasneje v obdobju dveh let po razvezi, kasneje pa se lahko ponovno odrazijo v obliki nestalnih heteroseksualnih odnosov.

Po razvezi so za otroka predvsem pomembne spremembe na treh ravneh:

- na ravni praktičnega vsakodnevnega življenja,
- na ravni odnosov in funkcioniranja družine,
- na ravni širše socialne mreže družine.

V tem sklopu so pomembni dejavniki povezani s poslabšanjem ekonomske situacije družine po razvezi. Poslabšanje otrokove življenjske situacije izhaja tudi iz dejstva, da v gospodinjstvu sedaj prevzema naloge in skrb za otroke ena sama oseba. Starš, s katerim otroci ostanejo v gospodinjstvu po razvezi, ponavadi je to mati, je sedaj prisiljen deliti svoj čas in energijo med mnoge obveznosti in dolžnosti na delovnem mestu, v gospodinjstvu, v življenju z otroki. Obenem je zaradi konfliktnih in stresnih dogajanj, povezanih z razvezo, mati emocionalno prizadeta, zmanjšane so njene sposobnosti odzivanja na otrokove emocionalne potrebe. Posledica tega je kaotični življenjski stil in neorganizirano življenje, ki se pojavlja zlasti v začetni fazi dokler družina ni vzpostavila novega ravnovesja. Družinske vloge in odgovornosti niso več razdeljene med več ljudi in mnoga rutinska opravila niso redno opravljena. To za večino otrok, ki ostanejo z enim staršem pomeni, da se odrasli z njim manj ukvarjajo, slabše skrbijo zanje, otroci se slabše in bolj neredno prehranjujejo, neredno hodijo v posteljo in zaradi zmanjšane kontrole staršev slabše izpolnjujejo svoje šolske dolžnosti. Ob razvezi je posebno pereče tudi stanovanjsko vprašanje. V primeru, če morajo otroci zamenjati bivališče, je to zanje še dodatna prilagoditvena obremenitev. Za otroke je zelo pomembno, da po razvezi ohranjajo prijateljske stike z obema staršema. Vendar pa je to v večini primerov zelo težko, ponekod je to celo nemogoče doseči. Raziskave kažejo, da se lahko odnos otrok do staršev po razvezi bistveno spremeni. Odnos do odsotnega starša postane po vsej verjetnosti manj zaupljiv, saj ni več vsakdanjega stika, in pogosto je ta starš tudi bolj popustljiv. Prav tako pa odnos otroka do matere, ki ponavadi ostane z otroki, postane manj zaupljiv, razrahljan in oslabljen. Deloma je to posledica dejstva, da starš, s katerim otrok živi,

nase prevzame vso odgovornost za otroka in tako postane bolj avtoritativen ter ima manj časa in denarja. Po drugi strani pa je to posledica dejstva, da utegnejo otroci do matere gojiti zamero, ker naj bi po njihovem mnenju spodbudila ali povzročila očetov odhod. (Charlish 1997: 67-70)

Za otroke je pomembno, da v času pred in po razvezi, ko se znotraj družine intenzivira število konfliktov, ohranjajo prijateljske stike z obema staršema. Za otrokov razvoj je pomembno, da starša ne izkazuje sovražnih čustev eden do drugega in pri tem tudi ne postavljata otroka v situacije, kjer bo primoran stopati na stran enega ali drugega. Pri takšnih odnosih si otrok namreč oblikuje mnenje, da je razveza nekaj normalnega in sprejemljivega. Za starše je najbolje, če po razvezi ohranijo takšen odnos do otroka in do bivšega partnerja, ki omogoča nadaljnji razvoj vseh vpletenih. Otroku morata starša zagotoviti, da zaradi njune razveze ne bo izgubil njune ljubezni in da bo vedno imel mater in očeta, čeprav ne živita več skupaj. Družina, kjer je polno preprirov in napetosti, je neprimerno okolje za otroka, zato je razveza v velikih primerih edina prava rešitev. Kljub temu, da razveza za otroka najprej predstavlja hudo bolečino in spremembo načina življenja, pa kasneje zanj pomeni miren razvoj. (Thayer in Zimmerman 2001: 135-139)

5. STARŠEVSTVO

5.1. STARŠEVSTVO NEKOČ IN DANES

V preteklosti sta bila zakon in starševstvo neposredno povezana med seboj. V času pred industrializacijo in v njeni prvi fazi so družine potrebovale otroke najprej zaradi ekonomskih razlogov. Imele so jih za delovno silo doma in na polju. Otroci so pomenili zavarovanje za starše na stara leta, prav tako so jih imeli za dediče družinskega imena in posesti. Starševstvo in gospodarstvo pa se začnja ločevati v drugi polovici 20. stoletja, ko se z industrializacijo začne spreminjati družina kot ekonomska enota. Prednosti starševstva, ki so veljale včasih se pomikajo v ozadje, v ospredje pa stopajo stroški starševstva. Otrok je tako v ekonomskem smislu postal breme družine, zato so družine imele vedno manj članov. V ospredje so prišli novi motivi za starševstvo, predvsem emocionalne potrebe staršev. V današnjih časih pa starševstvo pomeni življenjsko obliko, kjer starši sledijo svojim načrtom in življenjskemu stilu. Prav zaradi novih razsežnosti starševstva, novih razmerij in motivov, se poleg

psihološke želje po otrocih pojavljajo tudi dileme, dvomi in ovire, zaradi katerih postaja starševstvo težak, za nekatere neuresničljiv projekt. V sodobni partnerski zvezi namreč ni več osebe, ki bi samoumevno skrbela za potomstvo. Pomembna ovira za odločanje za otroka je tudi porast zahtev; vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Starševstvo je namreč v sodobni družbi postalo vse bolj odgovorna naloga in prav rastoča odgovornost deluje danes kot breme in ovira v odločanju za otroka. Po drugi strani pa je tu želja po »lastnem življenju«. (Ule in Kuhar 2003: 58)

V prihodnje bo potrebno namreč takšno starševstvo, ki otroku pomaga, da se razvije v odraslo in zrelo osebo. Pri tem je pomembno, da ga starši ne ovirajo, ampak spodbujajo in podpirajo ter mu dajejo možnost lastnih odločitev. Zato lahko govorimo o petih ciljnih oziroma osnovnih funkcijah, ki so pomembni za sodobno starševstvo. Ti so:

- vključevanje otroka v širšo človeško skupnost: otroka ne smejo vzgajati zase, temveč dojeti, da je starševstvo prehodna oblika, ki mora služiti otroku in družbi in ne staršem in družini;
- uspešno vključevanje otroka v medsebojno krožnost ožje (družina) in širše (družba) skupnosti: s svojo vzgojo morajo starši otroka usposobiti za dogovarjanje, sporazumevanje, razumevanje in medsebojno spoštovanje v človeški skupnosti. Otrok se mora naučiti, da zna v drugih odkrivati tudi pozitivne strani in ne samo negativnih;
- usposabljanje otrok za kvalitetne medsebojne odnose v ožji in širši družbeni skupnosti: družina je prvi sistem odnosov, s katerimi se otrok sreča. Tu se uči prvih korakov v razvijanju odnosov z drugimi;
- naučiti otroka medsebojne komunikacije: osnovo kvalitetne medsebojne komunikacije dobimo že v zgodnjih letih otrokovega življenja, kjer se otroci učijo abecedo besedne in nebesedne, odnosne in vsebinske komunikacije;
- otroka učiti medsebojnega prilagajanja, kvalitetnega bivanja v širši in ožji človeški skupnosti: da bi otrok postal odrasel, da bi lahko postal aktiven in ustvarjalen član človeške skupnosti, se mora naučiti prilagajati drugim. Prvi takšen vzor pa je zanj znova vedenje med staršema. (Brajša 1987: 145-147)

5.2. VLOGA STARŠEV

Starša predstavljata poseben sistem dveh odraslih oseb, katerega cilj je skrb za potomstvo, za nego in vzgojo otrok. Oče in mati sta lahko medsebojno povezana ali nepovezana, drug do drugega sta lahko odprta ali zaprta, kot starša sta lahko samostojna ali nesamostojna, prožna ali toga, uspešna ali neuspešna. Zavedati se moramo, da na otroka ne vpliva samo posamezen starš, ampak vplivata nanj starša kot celota, kot skupnost, nanj vpliva tudi vse tisto, kar se v tej skupnosti dogaja. Poznamo pet različnih sistemskih značilnosti skupnosti staršev. Prva medosebna sistemska značilnost skupnosti staršev je stopnja povezanosti staršev pri vzgoji lastnega otroka. Ni vseeno kako starša delujeta med seboj, saj njun odnos bistveno vpliva na otrokova prva doživetja in na ustvarjanje podobe o svetu odraslih, o okolju, ki ga obdaja. Otroku ne zadostuje le zaupanje v posameznega starša, ampak potrebuje tudi zaupanje v njuno vez, v njun odnos, saj bo le tako razvil zaupanje v družbeno skupnost kot celoto in v tisto, kar se v tej skupnosti dogaja. Socializacija otroka je odvisna od stopnje dosežene socializacije staršev v njihovem skupnem starševstvu.

Druga značilnost skupnosti staršev je stopnja odprtosti staršev pri vzgoji lastnega otroka. Gre za pripravljenost staršev, da se med seboj dogovarjata, sporazumevata, delujeta in tako načrtujeta otrokovo vzgojo. Pri tem morata kot starša ohraniti svojo samostojnost, svojo različnost, toda kadar gre za otroka, se morata dopolnjevati, dogovarjati in delovati skupaj. Ne smeta nastopati samo kot mati ali oče, ampak kot oče in mati, torej kot starša.

Tretja značilnost skupnosti staršev je stopnja recipročne organiziranosti staršev pri vzgoji otrok. Kot posameznika morata biti starša samostojni in samoorganizirani osebnosti, toda kot starša svojega otroka morata imeti vsaj minimalno možnost, da lahko vplivata drug na drugega. Če hočeta delovati skupaj, morata tudi skupaj organizirano nastopati. To je pogoj, če želita enotno vplivati na otroka in njegov razvoj.

Četrta značilnost skupnosti staršev je stopnja pripravljenosti za spreminjanje staršev pri vzgoji otroka. Starševstvo se mora spreminjati v skladu z otrokovim razvojem. Če se starši niso sposobni prilagajati otrokovim spremembam, začnejo zavirati otrokov razvoj. Starši morajo otroka vzgajati za prihodnost in ne za svojo preteklost. Če želijo otroku pomagati in mu ne škodovati, se morajo spreminjati skupaj z njim.

Zadnja, peta značilnost skupnosti staršev je stopnja skupne uspešnosti staršev pri vzgoji otroka. Otrokova uspešnost ni toliko rezultat uspešnih mater ali uspešnih očetov, ampak je rezultat uspešnih staršev v skupnem uspešnem starševstvu. Isto pa velja tudi v primeru, ko se vzgoja pokaže kot neuspešna. (Brajša 1987: 113-115)

Otroci morajo odraščati v kvalitetnih medsebojnih odnosih, da bi se lahko razvili v zrelo osebnost. To pomeni, da jim morajo starši posvečati čas in se zanimati za dogajanja v vsakdanjem življenju otrok. Poskrbeti morajo za otrokovo pozitivno samopodobo ter jim vgraditi vrednote in norme, ki so v današnjih časih še posebej pomembne. Ker so otroci zelo dojemljivi za dogajanje okoli sebe, morajo biti starši pozorni, da sami ravnajo v skladu z vrednotami, ki jih prenašajo na otroke. (Brajša 1987: 113-115) Sposobnost in zmožnost staršev, da se dogovarjata in drug drugega seznanjata s svojim doživljanjem drugega, pa tudi s tistim, kar doživljata v zvezi z otroki je ena od osnovnih značilnosti kvalitetnega starševstva. To omogoča staršem in otrokom, da skupaj dozoriyo ter preprečuje nepotrebne spore in nesporazume, ki se pojavljajo na dnevni ravni.

Starševska nega se navezuje direktno na fizično in čustveno delo vzgajanja otrok. Vključuje opravila kot so: kopanje, oblačenje, oskrba z obroki hrane in zdravstvena nega, igranje, usmerjanje pri obnašanju, pomoč pri domači nalogi, pospeševanje sklepanja prijateljstev in družbenih aktivnosti. Če želimo govoriti o odgovornem starševstvu moramo naštetih nekaj stvari, ki jih naj bi starši zagotovili svojim otrokom in, ki govorijo v prid dobrim staršem. To so: otroške sobe in počitnice, igrače in šport, plesni in jezikovni tečaji, podaljšano izobraževanje in podaljšana materialna skrb za otroke.

V sociologiji je nekdaj veljalo, da ima oče v družini instrumentalno vlogo, ker je družino preživljal, je t.i. breadwinner, ki je zagotavljal ekonomski in socialni status družine in otroke učil socialnih razmerij v zunanjem svetu. V socializaciji moškega so v ospredju sporočila kot so, npr.: da se je treba čimprej razmejiti, osamosvojiti, obvladati meje, varovati neodvisnost, nevpletenost. Materina vloga pa je bila ekspresivna, kar pomeni, da so matere skrbele za družinsko čustveno klimo in vsakdanje potrebe družinskih članov. Ženska socializacija za razliko od moške poudarja medsebojne odnose: vzdrževanje odnosov, tkanje vezi, skrb, vpletenost, nerazmejenost, poudarja se odvisnost, ki se nagrajuje. (Smart in Neale 1999: 46-52)

V zahodnih kulturah se pojavljajo pomembne razlike tako v obveznostih povezanih z materinstvom in očetovstvom, kot tudi s pomenom povezanim biti mati in biti oče. Še več, medtem ko lahko materinstvo daje precej stabilno identiteto, pa je pomen očetovstva postal zelo sporen in nestabilen. Močna identiteta matere se kljub spremembam, kot so npr. da se ženske vedno bolj zaposlujejo, nadaljuje v vlogi glavne skrbnice za otroke, ki poteka na dnevni ravni.

Številne poteze, ki so oblikovale očetovo vlogo v zgodovini, so še vedno jasne in prisotne; k življenju družine in razvoju osebnosti otrok prispevajo svojo nepretrganost, zanesljivost in ravnotežje. Skupaj z materjo omogoča oče v družini pretok vzgojnih sporočil in kulturnih vrednot, ki so stoletja dolgo iz roda v rod uravnavale življenje naroda. Spremembe, ki jih narekujejo življenjske in družbene razmere, kot tudi drugačno dogajanje znotraj družine, pa zahtevajo prilagajanje očetovske vloge. Očetovska identiteta manj verjetno izhaja iz intenzivnega usmerjanja na starševstvo. To ne pomeni, da moški nimajo identitete kot očetje, vendar pa so pogosto povezani s svojim delom kot finančnim oskrbnikom. To delo je pomembno, kljub temu, da pomeni dobivajo smisel identitete zunaj doma in družine. Čeprav so nekateri očetje sedaj bolj vključeni v življenje svojih otrok, je večja verjetnost, da bodo z otroki preživljali čas takrat, ko se bodo želeli sprostiti, kot pa, da bodo prevzeli obveznosti v obliki skrbi za otroka. Potemtakem imajo očetje več svobode, da vstopajo in izstopajo v takšnih interakcijah in se odločajo kako in kdaj uravnovesiti očetovstvo s svojimi obveznostmi ali interesi.

Vsak starš je imel svoje otroštvo in svoje starše. Ob odraščanju je sprejel svoje starše kot vzornike po katerih se ravna tudi sam v svoji starševski vlogi. Da bi starševstvo delovalo uspešno in kvalitetno, je nujno, da starši uskladijo in združijo svoja pridobljena znanja starševstva s ciljem, da bi razvili novo, celovito, kvalitetno, drugačno, bolj sodobno in skupno starševstvo. Velikega pomena je, da sta starša pripravljena skupaj spoznati svoja znanja o tem kako so jih vzgajali njihovi starši in iz njih uporabiti tisto najboljše ter skupno in ustvarjalno oblikovati lastno edinstveno in neponovljivo starševstvo, ki bo pripomoglo k otrokovemu razvoju in vzgoji za njuno sedanje in otrokovo prihodnje življenje. To, kar doživimo in izkusimo z lastnimi starši, prevzamemo kot notranji vzorec, ki ga kasneje poskušamo prenesti in uporabiti v lastnem starševstvu. (Brajša 1987: 140-141)

5.3. OBLIKE STARŠEVANJA PO RAZVEZI

Ena od glavnih nalog razvezanega procesa je, da v njej oba razvezujoča se partnerja, ki sta tudi starša, redefinirata svoji starševski vlogi, medtem ko opuščata vlogi moža in žene. Starševstvo, kot se kaže, ima še vedno zelo različen pomen za matere in očete, pred in po razvezi. Pomembno se je zavedati, da je od tega kako sta materinstvo in očetovstvo dojeta, odvisno kako se bodo starši dogovarjali o svojih otrocih po razvezi. Potemtakem za nekatere starše tradicionalni spolni dogovori dosegaajo vsa njihova pričakovanja in tako nadaljujejo z

vzorcem starševanja matere kot primarne skrbnice. Za druge, predvsem za nekatere očete, pa je razveza priložnost, da opustijo en tip starševske identitete z drugim. Vendar pa so ti premiki in spremembe do katerih prihaja odvisni od zahtev na trgu dela, od formacije novega odnosa, razpoložljivosti podpore razširjenih družin in seveda od želja in potreb otrok v teh družinah. Starši se potemtakem niso preprosto odločili kako starševati po razvezi, ampak se pogajajo med seboj v okvirih svojih prejšnjih dolžnosti in v okviru svojih spreminjajočih se starševskih identitet, kot tudi v okviru širših socialnih in kulturnih pogojev, ki jih niso sprejeli sami. V teh pogledih lahko interpretiramo tri tipe starševanja po razvezi: skupno skrbništvo, deljeno skrbništvo in samostojno skrbništvo. (Smart in Neale 1999: 55)

5.3.1. SKUPNO SKRBNISTVO

Skupno skrbništvo je vzorec, kjer se deli nega in avtoriteta tudi po razvezi, kjer sta oba starša prisotna pri vzgoji svojih otrok. To ponavadi pomeni, da otroci veliko svojega časa preživijo z vsakim od staršev in da starši sklepajo skupne odločitve o življenju otrok, kjer sta oba prisotna na sestankih v šoli in drugih pomembnih dogodkih. Nobeden od staršev ne more delovati brez soglasja drugega.

Tu obstaja nekaj ključnih lastnosti starševstva. Prvič, vsak izmed staršev je direktno in aktivno vpleten v vseh pogledih vsakdanjega življenja njunih otrok. Starševske odgovornosti so razdeljene na podlagi skupnega časa, ne pa na podlagi nalog, kot je bilo to prvotno. Starševstvo v tej obliki je manj očitno spolno deljeno, kot pa je lahko starševanje znotraj popolne zveze. Drugič, otroci imajo dober odnos z obema staršema, ne le z enim, skupaj z možnostjo dveh domov. Tretjič, vsak od staršev je zavezan odnosu s prejšnjim partnerjem, ki je tesno povezan s skupnimi odgovornostmi. Za nekatere starše to pomeni, da se potrudijo ohraniti občutek njihove prejšnje družine. Imajo redne pogovore o dobrobiti otrok in se tudi redno srečujejo. Obstaja tudi nekaj fleksibilnosti o vsakdanjih dogovorih o negi in vzgoji otrok. Novi partnerji niso upoštevani, prav tako pa se tudi sami nimajo za socialne starše in s tem omejujejo svojo vpletenost do otrok. Značilno za ta tip starševstva je, da daje občutek originalne nuklearne družine, vendar pa je razpršena na dve gospodinjstvi. Skupno skrbništvo ima ponavadi prednost pri procesu pogajanj znotraj razveznega postopka, ker se ne dogovarja o negi otrok. Očetje začnejo sprejemati odgovornosti nege za otroka, kar pa pogosto pomeni v očeh matere, da je prvič postal primeren starš. Matere pa se v takšni situaciji temu prilagajajo ali celo vzpodbujajo napredek.

Razvijati in vzdrževati skupno skrbništvo pa vključuje ogromno časa, čustvenega dela in odrekanja. Potrebno je uskladiti potrebe novega partnerja, otrok in drugega starša. Starši morajo prav tako ohraniti pozitivno podobo drugega starša, vsaj ko gre za otroke.

Pri starših, ki si otroke delijo, obstaja enaka verjetnost, kot pri drugih razvezanih parih, da imajo negativna čustva eden do drugega ali da so v konfliktu zaradi otrok. Tisti, ki se odločijo za takšno obliko starševanja soglasno, bodo bolj verjetno naredili vse kar je v njihovi moči, da bodo probleme dali na stranski tir v korist sodelovanja, čeprav jim to ne uspe vedno. (Smart in Neale 1999: 58-60)

5.3.2. DELJENO SKRBNIŠTVO

Deljeno skrbništvo je vzorec, kjer se nega in vzgoja otrok deli, otroci pa živijo prvotno z enim staršem, z drugim pa se obiskujejo. Tu ni nekega vzorca kako se deli otrokov čas. Lahko vključuje otrokov obisk pri staršu s katerim ta ne živi, tudi čez noč. Lahko gre za redne stike, ali pa za stike z omejenim številom ur na domu, kjer otrok živi, ki so precej neredni. Kakor koli je že organizirano, pa je starševska avtoriteta dodeljena samo staršu s katerim otrok živi.

V tem tipu razvezanega starševanja ima starševsko avtoriteto samo en starš pri katerem otrok živi, čeprav lahko starša delita nego in vzgojo otrok. V nasprotju s skupnim skrbništvom, so odgovornosti staršev znotraj tega vzorca jasno ločene glede na spol, tako kot pred razvezo. V tem tipu otroci živijo z enim staršem, drugega pa obiskujejo. Skrbništvo potemtakem dovoljuje nadaljnjo vzgojo otroka in stabilnost v okolju v katerem živi, istočasno pa se lahko prilagodi potrebi otroka po obeh starših. Očetje, ki ne živijo v istem gospodinjstvu, so lahko še vedno predani in v tesnem odnosu s svojimi otroki, vendar niso več prisotni na dnevni ravni. Starši v tem tipu starševanja se redko srečujejo ali se dogovarjajo o otrocih. Novi partnerji niso nujno razumljeni kot socialni starši, vendar pa je večja verjetnost, da bodo prevzeli nekatere starševske odgovornosti, kot v družinah s skupnim skrbništvom. Ker deljeno skrbništvo ni odvisno od rednih kontaktov med staršema, tudi kvaliteta njunega odnosa ni odločilen dejavnik. V tem tipu starševanja se še vedno zahteva sestava novih poti delovanja matere in očeta, skupaj s trajno predanostjo do otrok, s strani obeh staršev. Matere imajo ponavadi manj premora od njihovih osnovnih odgovornosti, saj so tiste, ki morajo bolj delati na disciplini otrok, organizaciji njihovega prostega časa in oskrbovati otrokove osnovne potrebe skozi zaposlitev. Pogosto morajo prevzeti nase nalogo pospeševanja in vzpostavljanja stikov otrok z očetom. Očetje pa morajo ponavadi delno preoblikovati svojo starševsko identiteto, tako da lahko vzpostavijo odnos »eden na enega« z otroki. Prav tako se morajo

soočiti z dvema pomembnima izzivoma; delovati morajo znotraj omejenega kontaktnega urnika in z omejeno avtoriteto pri sklepanju odločitev o svojih otrocih. (Smart in Neala 1999: 61-63)

5.3.3. SAMOSTOJNO SKRBNIŠTVO

Samostojno skrbništvo je vzorec nege, kjer otroci živijo z enim staršem, ki sam odgovarja in skrbi zanje. Drugi starš nima nikakršne ali le malo vloge pri vzgoji otrok, npr. skozi neredne in nenapovedane stike, ki jih izvaja preko pisem ali telefona.

Obstajata dve vrsti okoliščin, ki se nagibata s smeri samostojnega skrbništva. Prva stvar je očetova skrb za odgovornost do svojih otrok. Vemo, da (sodeč po raziskavah) le manjšina očetov, ki ne živijo v gospodinjstvu z otroki, sčasoma prenehajo izvrševati dogovore glede obiskovanja otrok, ki so bili dorečeni ob razvezi, zaradi raznih praktičnih, finančnih ali čustvenih ovir. Očetje, ki se oddaljijo od otrok, ohranijo interes v splošno blagostanje in razvoj otrok, vendar pa so neizkušeni na področju vzgoje in skrbi za otroke, ki poteka na dnevni ravni, zato se jim zdi težko vzpostaviti smiselne poti, da bi se lahko poistovetili z njimi. Manjši kot je otrok, večja je verjetnost, da bo prišlo do te situacije. Druga stvar pa je kvaliteta odnosa med samima staršema in med otrokom in staršem. Tam, kjer obstaja skrb o sposobnosti zagotavljanja osnovne nege in vzgoje otrok, kjer je starševski odnos zaznamovan z visoko stopnjo nezaupanja ali sovražnosti, kjer so starševski konflikti osredotočeni na otroke, ali kjer so mati in otroci predmet nenehnega zlorabljanja ali nasilja, je malo verjetno, da bo odnos uspel. V teh okoliščinah se običajno označi starša, ki ne živi v gospodinjstvu (ponavadi je to oče), kot nevarnega za družino. V tem primeru lahko starš, ki živi z otroki v gospodinjstvu (ponavadi je to mati), zaprosi oziroma zahteva samostojno skrbništvo, kot varnost zase in otroke.

Samostojno skrbništvo je opcija, ki je lahko posledica pozitivne odločitve, posebno za otroke in starša v gospodinjstvu. Jasno pa je, da s seboj nosi predvsem izzive za starše. Ko se obvežeš samostojni odgovornosti za otroke, to s seboj prinese veliko omejitev v življenju starša v gospodinjstvu, saj njegovo vzgajanje otrok poteka brez premora. (Smart in Neale 1999: 64-65)

5.4. RAZVEZANA STARŠA

Na starševski odnos po razvezi močno vpliva kvaliteta odnosa med zakoncema v času trajanja zakonske zveze. Razvezani pari, ki strpno, sproščeno in vestno skrbijo za svoje otroke dokazujejo, da so odnosi po razvezi lahko celo boljši. V teh primerih se odnos eden z drugim in z otroki ohrani, kar pomeni, da se še naprej lahko gradijo bogati in dejavni odnosi. Zaupanje med bivšima zakoncema je lahko na novo vzpostavljeno, kar zahteva strpnost in čas. Nekateri očetje v takšnih okoliščinah celo izboljšajo svojo podobo v očeh bivše žene, ko po razvezi postanejo zanesljivi očetje.

Izključno materinstvo in odrinjeno očetovstvo sta značilnosti slabe povezave med staršema, ker onemogočata povezanost, odprtost, medsebojno uglašenost, prožnost in s tem skupno uspešnost medsebojnega sistema staršev pri negi in vzgoji otrok. Otroci ju doživljajo kot dva svetova, materinega in očetovega, ženskega in moškega. To sta dve starševstvi namesto enega, dve vrsti obnašanj in pristopov namesto enega samega. Otroke tak način bega in bistveno vpliva tudi na slabšo uspešnost starševske vzgoje. Še posebno pa to vidimo, ko pride do razveze zakona. Po razpadu zakonske skupnosti večina staršev ni sposobna funkcionalno ohraniti svojega starševstva, ampak so ga celo pripravljene žrtvovati novim zakonskim kombinacijam. To je posledica nekvalitetne skupnosti staršev, ki je kot taka že prej obstajala. Tudi pri razvezi zakona se starši nagibajo k temu, da otroke prepustijo enemu izmed njiju, ne da bi se pri tem zavedali pomena skupnega starševstva za nadaljnji razvoj otrok. To je tudi vzrok nerazrešljive problematike, da bi otrok tudi po razvezi zakona ohranil stike z obema staršema. (Brajša 1987: 115) Za otroke je razveza staršev težka in boleča življenjska izkušnja, ki jo pogosto dodatno otežuje eden ali oba starša z zahtevo po opredeljevanju za enega od njiju. Pogosto otrok pod vplivom starša, pri katerem živi in je od njega odvisen, tako v emocionalnem kot materialnem smislu, sprejme njegovo »resnico« v zvezi z odstotnim staršem, kar ima za posledico odklonilen odnos do tega starša in zavračanje stikov.

Ločimo tri starševske vzorce, da bi lahko opisali delitev starševstva v družinah, kjer je bil otrok dodeljen v skupno varstvo in vzgojo oziroma v varstvo in vzgojo enemu izmed staršev:

- kooperativno starševstvo: starša se drug z drugim pogovarjata o svojih otrocih, izogibata se prerekanjem in drug drugega bolj podpirata kot onemogočata pri nalogah, ki jih zastavlja starševstvo;

-navzkrižno starševstvo: starša sicer govorita o svojih otrocih, vendar sta pri tem drug do drugega kritična, zajedljiva in nepopustljiva in podcenjujeta starševske napore drugega;

-ločeno starševstvo: oba starša se posvečata svojim otrokom, vendar privzemata t.i. »pararelni model«. Vsak izmed staršev prakticira svoj lasten stil in se ne vmešava v stil drugega. Oba se izogibata medsebojne komunikacije, razen morda preko otrok. To zmanjšuje verjetnost neposrednih sporov, vendar pa tudi onemogoča sodelovanje. (Zavrl 1999: 166)

Odnos bivših zakoncev sproži širše sodelovanje starševanja skupaj z visoko stopnjo fleksibilnosti in odprtosti do sprememb ter pogajanja v urniku, aktivnostih in v dogovoru skrbstva. Pogosto uporabljeni pojem »samohranilska družina« je zavajajoč, kadar ima otrok redne in intenzivne stike s staršem, ki živi ločeno od njega, in kadar si mati in oče ne delita le radosti, ampak si fleksibilno in pravično delita tudi bremena vzgoje otrok. Seveda utegne imeti tudi tedaj tisti starš, pri katerem otrok živi, pri vzgoji praviloma večji vpliv na otroka. Dejstvo pa je, da otrok potrebuje zaveznitvo med staršema tudi, ali še bolj, če sta razvezana, ker mu zaveznitvo ohranja starša in dragocen prostor za avtonomijo z njima ali med njima.

Ženske imajo v primeru razveze tudi v psihosocialnem pogledu to prednost, da so otroci ponavadi dodeljeni njim, v čemer najdejo veliko čustveno oporo. Pogosto pa se pojavljajo pritožbe mater, da one skrbijo za otroke, za njihovo šolo, izvenšolske dejavnosti, kuhajo, negujejo otroke, če so bolni, jih vodijo k zdravniku – skratka, same neprijetne reči – oče pa pride enkrat na teden in jih pelje v kino, jim kupi darilo (česar si matere ne morejo privoščiti); skratka, da so si očetje izbrali prijetnejši del starševstva, neprijetnega pa so prepustili materam.

Beck in Beck-Gernsheim poudarjata, da prihaja do novih konfliktov med moškimi in ženskami, ker se je začelo dogajati, da moški začenjajo ponovno vrednotiti odnose s svojimi otroci na točki razveze, kjer predvidevajo, da bodo izgubili otroke. Nadalje domnevata, da so mimo časi, ko so bili moški zadovoljni s tem, da so ženske dobile otroke, moški pa so odkorakali z ekonomskimi koristmi neprekinjene zaposlitve. Domnevata, da moški dojemajo to situacijo sedaj kot enostransko, ker se vedno več žensk pojavlja na delovnem trgu. Moški trdijo, da imajo ženske vse, tako otroke kot tudi koristi zaposlitve. (Smart in Neale 1999: 17) Po razvezi se morajo očetje soočati tudi z odločitvijo, kakšni očetje želijo biti. Ker so v večini primerov očetje tisti, ki ne živijo s svojimi otroki, se zmanjša njihova vloga avtoritete in disciplinerja. Zato so postavljeni pred težko odločitev, v katero smer se podati v vlogi starša. Nekateri očetje izgubijo stike s svojimi otroki, ker ne vedo, kako zavzeti drugačno vlogo, kot so jo imeli do sedaj. Spet drugi se odločijo za bolj fleksibilno vlogo očeta, ki poleg discipline

in igre, prevzema tudi vloge, kot so skrb in vzgoja. Zaradi same nujnosti in tudi želje, očetje, ki skrbijo za otroke in jih vzgajajo, postanejo boljši starši. To pa je tudi posledica dejstva, da se oče ne more več tako obsežno upirati na mater njegovih otrok, da jih bo prilagodila družinski dinamiki.

Starši lahko imajo zelo različne koncepte otroštva in kako komunicirati z otroki. Velikokrat se npr. zgodi, da primarni vzgojitelj gleda na otroka in tudi na otroštvo precej drugače kot starš, ki obiskuje otroke. Medtem, ko te razlike brez dvoma obstajajo tudi v družinah, kjer zakonske zveze funkcionirajo normalno, pa so manj vidne in mogoče lažje obvladljive, kot v primeru razveze, kjer se poudari različne stile starševanja in tako oblikuje nove stile otroštva. Razlike v stilih starševanja pogosto zadevajo stvari kot so npr.: čas za spanje, pisanje domače naloge, pustiti, da otrok sam prečka prometno cesto ali se igra na cesti, pospravljanje ter teme, kot so ali mora otrok sedeti pri mizi, ko je, ali lahko obeduje pred televizorjem itd.

Pogosto se dogaja, da matere težko zaupajo očetu svojih otrok, da ustrezno skrbi zanje, ker jo je v času trajanja zakonske zveze ponavadi razočaral, ko se je od njega pričakovalo, da bo najbolj odgovoren starš in glavni oskrbovalec družine. V situaciji, kjer oče mogoče opravi le polovico nalog, ki so mu zaupane in je udeležen v omejenem okviru aktivnosti z otroki, to ni problematično, ko je prisotna tudi mati. Ko pa morajo očetje postati polno odgovorni, je za razvezane matere težko, da ne bi postale zelo zaskrbljene in vznemirjene glede njegovih sposobnosti. Moramo pa se zavedati dejstva, da razveza lahko zavrne zakonski odnos, ne sme pa vplivati na starševski odnos do otrok. Očetovstvo je posredovano preko vedenjskega vzorca matere in tako ne deluje kot samostojen odnos z otroki. Oče mora spremeniti osnovo odnosa s svojimi otroki, kot tudi z materjo otrok. Ne more se več zanašati na njo, da bo opravljala čustvena dela zanj tudi po tem, ko preneha biti njegova žena, saj mu tega ni več dolžna. Zato lahko trdimo, da je očetovstvo pred razvezo ponavadi slaba priprava za starševstvo po razvezi. Trdimo lahko, da očetovstvo po razvezi ne pomeni samo prevzemanja več praktičnih nalog pri vzgoji otrok (čeprav je to pomembno), ampak gre za to, da se konča odnos z ženo, temveč se oblikuje novo razmerje z materjo. (Silva in Smart 1999: 101-104)

5.5. ZAKONSKE UREDITVE STARŠEVSTVA PO RAZVEZI V SLOVENIJI

V Sloveniji imamo »Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih« (ZZZDR), ki ureja pravice in dolžnosti staršev tako v času zakona, kot tudi po razvezi. Starši imajo pravico in dolžnost, da skrbijo za življenje, osebnostni razvoj, pravice in koristi svojih mladoletnih otrok. Ta pravica in dolžnost je v 4. členu ZZZDR opredeljena kot starševska pravica, ki pripada skupaj očetu in materi. To si lahko razlagamo tako, da ima otrok predvsem pravico, da zanj skrbita oba starša. Kvalitetna vzgoja in varstvo otroka seveda zahtevata od staršev, da z otrokom živita ali imata vsaj pogoste osebne stike z njim.

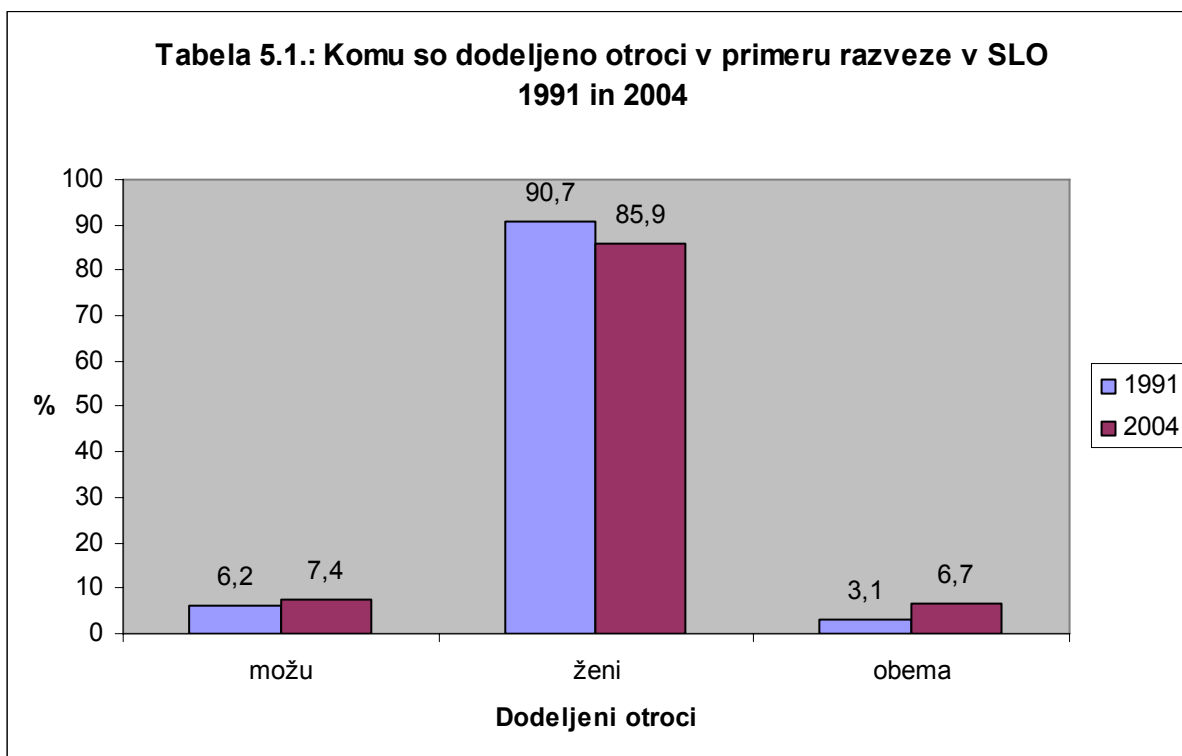
Starša, ki ne živita več skupaj, se morata sporazumeti o varstvu in vzgoji skupnih otrok v skladu z njihovimi koristmi. Sporazumeta se lahko, da imata oziroma obdržita oba varstvo in vzgojo otrok ali da so otroci v varstvu in vzgoji pri enem od njiju ali da so eni otroci pri enem, drugi pri drugem od njiju. Če se starša ne moreta sporazumeti o varstvu in vzgoji otrok, namesto njiju odloča sodišče.

106. člen ZZZDR določa, da ima otrok pravico do stikov z obema staršema, prav tako imata oba starša pravico do stikov z otrokom. Tisti od staršev, pri katerem otrok živi v varstvu in vzgoji, mora opustiti vse, kar otežuje ali onemogoča otrokove stike in si prizadevati za ustrezen odnos otroka do drugega starša. Če tisti od staršev, pri katerem otrok živi, onemogoča stike med otrokom in drugim od staršev, lahko sodišče na zahtevo drugega starša odloči, da se staršu, ki onemogoča stike, odvzame varstvo in vzgoja in se otroka zaupa drugemu od staršev, če meni, da bo ta omogočal stike in če je le tako mogoče varovati otrokovo korist. Otrok ima tudi pravico do stikov z drugimi osebami, s katerimi je družinsko povezan. Take osebe so predvsem otrokovi stari starši, bratje in sestre, polbratje in polsestre itd.

Po 113. členu ZZZDR starša starševsko pravico izvršujeta sporazumno. Kadar ne živita skupaj in nimata oba varstva in vzgoje otroka, odločata o vprašanjih, ki bistveno vplivajo na otrokov razvoj, oba sporazumno, o vprašanjih dnevnega življenja otroka pa odloča tisti od staršev, ki ima otroka v varstvu in vzgoji.

Iz prakse sodišč je razvidno, da je odločanje o tem, kateremu od staršev naj po razvezi zakonske zveze otroka dodeli v vzgojo in varstvo, do očetov zelo diskriminatorno (glej tabelo 5.1.). Sicer je bil leta 2004 odstotek otrok, ki so dodeljeni v vzgojo materam manjši, kot leta 1991, vendar le za pet odstotkov. Za tri in pol odstotke se je povečal delež otrok, ki so dodeljeni v vzgojo in varstvo obema staršema. To je gotovo dobrodošla sprememba, ki jo je

potrebno še najprej spodbujati, saj je takšna oblika starševanja po razvezi, kot sem že povedala, za otroka in njegov razvoj najbolj primerna.

Kljub sodobnim spoznanjem, da nikakor ne drži, da je čustvena vez med materjo in otrokom močnejša, sodišča še vedno otroke pretežno dodeljujejo v vzgojo in varstvo materam. Otrok se naveže na osebo, ki zanj skrbi, zato je za otrokov telesni in duševni razvoj bistvenega pomena, da se vzpostavljena psihološka vez ne prekine. Tako je avtomatično dodeljevanje otrok v vzgojo in varstvo materam ne le diskriminatorno do očetov, temveč tudi v nasprotju z otrokovimi koristmi. Sodišče bi moralo vselej najprej ugotoviti, kateri od staršev je pretežno skrbel za otroka, in šele nato odločiti, kateremu od staršev bo otroka dodelil. (Končina-Peternel 1993: 36)

6. OČETOVSTVO

6.1. ODNOSI MED OČETI IN OTROKI

V družbi, ko vsi tako zelo poudarjajo matere in njihovo vlogo, se vsiljuje vprašanje, kaj tako pomembnega prispeva tako za otroka kot za trdnost družine, sodobni oče. Njegova vloga je zelo pomembna. V zadnjih desetletjih se je vloga očeta izjemno spremenila. Še generacijo ali dve pred nami so se očetje večinoma doživljali kot materini dodatki, saj so sodelovali samo, ko jih je mati za to prosila. V tem času je veliko otrok zelo slabo poznalo očeta, saj je bil zanje več ali manj nedostopen in se ni preveč menil zanje. Njihov delež se je skoraj vedno omejil na področje športa in drugih »moških« dejavnosti ter izvrševanje disciplinskih ukrepov, na prošnjo matere, ki je otroci niso ubogali. (Brazelton 1999: 429)

Danes govorimo o zmanjševanju razlik med vlogo matere in očeta, saj lastnosti, ki so se nekoč pripisovale ženski oziroma moškemu, niso več strogo ločene. Kljub temu pa še vedno večina sodobnih družb ohranja patriarhalno tradicijo, kar kaže na neenakomerno porazdelitev vlog med spoloma. Po tradiciji so bili očetje poglavarji družine, ki so uveljavljali svojo avtoriteto in odločali o dogajanju znotraj družine. Vsekakor pa se ta jasna razmejitev na vzgojni področji moške in ženske odgovornosti burno spreminja, kakor se spreminja vloga moškega kot hranitelja družine. V institucionaliziranem svetu se je v zadnjih desetletjih strmo dvignilo število staršev samohraniteljev med drugimi tudi kot rezultat razvez zakonskih in nezakonskih skupnosti.

V zadnjih letih očetje pridobivajo na pomenu. Prevladuje mnenje, da ima oče bistveno vlogo v funkcioniranju družine in v razvoju otroka. V družinski skupnosti, kjer živita le mati in otrok, mati prevzema nekatere funkcije očeta ali pa jih prevzamejo drugi ljudje – sorodniki, sorojenci, očim, prijatelji, sosedje, šola ali druge institucije. Vendar so vloge, ki jih prevzemajo drugi ljudje ali institucije, kvalitativno različne od vloge, ki jo ima oče. Oče ima na otrokov razvoj posredni in neposredni vpliv. Zelo pomembni so očetovi neposredni vplivi, saj je oče pomemben sooblikovalec otrokovega vedenja. Oče je pomemben dejavnik socializacije, otroka disciplinira, mu daje model in ga nauči mnogih stvari. V družini, kjer živita le mati in otrok, mora mati prevzemati te funkcije, enako je tudi v družini, kjer živita samo oče in otrok. En sam starš ali dve odrasli osebi istega spola predstavljata za otroka zoženo polje izkustva in učenja ter manjše število vedenjskih modelov kot oba starša. Interesi,

znanje, veščine in lastnosti matere in očeta imajo skupaj več veljave kot pri enem samem staršu.

V zadnjem času se veliko govori o »novem očetu«, očetu, ki preživlja čas s svojimi otroki, kaže zanimanje za njih in sodeluje v vsakdanjih neprijetnostih vzgajanja. Takega očeta najdemo pri opravljanju rutinskih, nezavezujočih opravilih, pri tem pa materi prepušča vsa zahtevnejša opravila. Ta tip očeta si želi, da bi bil s svojimi otroki povezan bolj, kot je bil sam s svojim očetom. To je še posebej vidno tam, kjer je partnerka zaposlena. Postavlja pa se vprašanje, če takšen oče res obstaja ali je le produkt medijev in želja mater. Čeprav se povečuje delež očetov pri skrbi za otroke, pa so te spremembe manjše, kot pričakujejo matere. Še vedno namreč velja, da so odvisni otroci še vedno večinoma v domeni matere. Očetov prispevek pri negi majhnih otrok kaže, da imajo od tega veliko tudi otroci v svojem razvoju. Otroci, kjer očetje sodelujejo pri vzgoji že od začetka, ne le da imajo opazno višje intelektualne sposobnosti, ampak imajo ti otroci tudi več občutka za humor, zmorejo dolgotrajnejšo pozornost in so bolj vneti za učenje. Očetje, ki so se pripravljani ukvarjati z otroki, zelo bogatijo otrokovo samopodobo. Očetovo sodelovanje zagotavlja tudi adolescentom zanesljivejši občutek za ločevanje med dobrim in slabim, zato se mladostnik lažje zoperstavi pritisku vrstnikov, ker verjame v svoje lastne vrednote. Na vzgojni slog očetov vpliva veliko dejavnikov: očetova osebnost, njegovo pojmovanje vzgojiteljske vloge, čustva in pričakovanja, odnos do partnerice, vrednote, po katerih uravnava lastno življenje, vzgojne tradicije in pravila, gmotne razmere. Spremenjeno stališče do vloge očetov se kaže tudi v tem, da materina naloga danes ni več »prositi« ali »ukazovati« soprogu, kdaj naj sodeluje, ampak od njega enostavno pričakuje, da bo sodeloval. (Golombok 2000: 14)

Očetje povečujejo svoje starševske aktivnosti v glavnem na področju igre, izvršujejo pa jih v glavnem med vikendom. Kljub temu, da z otroki preživijo veliko manj časa kot matere, je bolj pomembno to, kaj v času, ki ga preživijo z otroki, počno. Medtem ko matere večino svojega časa namenijo negi otroka – hranjenju, kopanju in pomoči pri nalogah, očetje preživijo večino svojega časa v igri z otroki. Vendar moramo razlikovati tudi način igre. Očetje so bolj fizični in razposajeni, ko se igrajo s svojimi malimi otroki, še posebej s sinovi. Matere se bolj pogosto igrajo z igračami, pri tem pa ne delajo pretiranega hrupa. Ko otroci odrastejo, so ponavadi očetje tisti, ki se bolj verjetno udeležujejo v aktivnostih in igrah na prostem, kot matere. Razlikujemo lahko med tremi vidiki udeležbe z otroki: dejanski kontakt, biti otrokom

na razpolago in biti odgovoren za organiziranje nege in varstva za otroke, ko starši niso doma. (Golombok 2000: 15)

Današnje pojmovanje odsotnosti oziroma prisotnosti očeta je bolj kot z materialno preskrbo definirano skozi obveznosti očeta do družinskega dela ter skrbi in nege za otroke. Tu je prišlo do premestitve pomena družine, ki je danes opredeljena predvsem na v otroke usmerjenih dejavnostih. V času konstituiranja moderne družine pa je bila prisotnost očetov v družini razumljena skozi diskurza zavezanosti k materialni preskrbi družine in družinske avtoritete – torej bolj vezana na njegov angažma v javni sferi, kar z današnje perspektive implicira tudi njegovo neprisotnost v zasebni sferi. (Švab 2001: 120-121) Ker smo priča številnim spremembam v strukturi družine (naraščanje zakonskih razvez, naraščanje t.i. na-novo-sestavljenih družin, ki nastanejo ob razpadu ene in nastanku druge izvenzakonske zveze), se morajo tem spremembam na svoj način prilagajati tudi očetje.

V sodobnem svetu vse več otrok odrašča brez očeta. To se tako ali drugače odraža tudi v gradnji njihove osebnosti in v njihovih izhodiščih za življenje. Razlogi za očetovo odsotnost so lahko različni. Tako lahko otroka za očeta prikrajšajo očetova smrt, zapustitev družine, nezakonsko rojstvo, razveza staršev in ločeno življenje zaradi očetovih službenih in drugačnih obveznosti itd.

6.2. OČETJE PO RAZVEZI

Vse bolj pogost razlog za očetovo odsotnost iz družine je, kot sem že omenila, tudi razveza. S tem dejstvom pa ni treba sprejeti tudi vseh možnih škodljivih in celo razdiralnih posledic za osebnostni razvoj otroka kot usodno danost. Veliko škode, ki jo lahko zapusti očetova odsotnost v otrokovem življenju, lahko starši preprečijo, če mu prihranijo tesnobo, bojzani in prizadetosti, s katerimi se otrok običajno odziva na napeto dogajanje v družini pred razvezo, če ga ne silijo v opredelitev bodisi za mater ali očeta, če ga v medsebojnem obračunavanju še po razvezi ne zlorablajo in če otrok ohrani tudi po razvezi poln in spodbuden odnos tako z očetom kakor tudi z materjo. Možnosti, ki jih ima danes oče za očetovsko vlogo, spodbudno za otrokov razvoj in sodobni način življenja družine, so različne. Od njegove celotne osebnosti, pripravljenosti, izkušenj in tudi spodbud v ožjem in širšem okolju pa je odvisno, koliko jih izkoristi. (Žmuc-Tomori 1989: 63)

S tem, ko narašča število razvez zakonskih razvez, očetje izgubljajo svojo pravico do varstva in vzgoje otrok po razvezi, saj v večini primerov ta pravica pripade materam. Po razvezi očetje niso več prepričani, kakšna je njihova vloga očeta. Postavljeni so v položaj, kjer so deležni le občasnih stikov s svojimi otroki. Vloga očeta kot avtoriteta izginja, prav tako tudi njegova vloga finančnega preskrbnika, zato se po razvezi rado zgodi, da moški začnejo zanemarjati, tako čustvene, kot finančne dolžnosti do otrok. Skozi osemdeseta in devetdeseta leta se je vedno bolj pojavljalo vprašanje o očetovstvu, še posebej o vlogi očeta po razvezi. V osemdesetih se predvsem povečuje strah o zaznanih škodljivih posledicah razveze na otroke. Rezultat tega je vedno večje število otrok, ki v šoli ne dosega uspehov in otrok, ki zaidejo v težave in na neki točki dobijo oznako delikventa. Vzrok kar najverjetneje povzroča to škodo otrokom, je prav pomanjkanje »ustreznega očeta«. Vse to pa začenja dobivati spremembe v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. (Silva in Smart 1999: 100) V tem obdobju se oče po razvezi zave svoje odgovornosti do otrok in nekateri očetje se zelo težko sprijaznijo s tem, da je njihov odnos do otrok zdaj manj zaupen. Odnos do otroka se lahko spremeni negativnem smislu, ko očetje, ki so bili zelo navezani na otroke, svoje občasne stike z otrokom po razvezi doživljajo kot zelo stresne in se pričnejo izmikati otroku, to pa pomeni poslabšanje otrokove situacije ob razvezi in večanje otrokovega občutja negotovosti. Na drugi strani pa veliko število očetov, po razvezi izboljša svoje odnose z otroki. Mnogi očetje, ki so bili prej dokaj neangažirani pri vzgoji svojih otrok, postanejo dejavni in skrbni očetje. Takšen oče pozitivno spremeni vlogo vzgojitelja, kar posledično pomeni, da očetova odsotnost v teh okoliščinah ne pusti škodljivih sledi na otrokovem razvoju. Ko je otrok majhen, ga lahko oče obiskuje in se igra z njim, ko pa je večji, ga bo vodil na razne prireditve, na sprehod, na izlete ipd. V takšnih okoliščinah ima otrok možnost, da razvije čustven odnos do očeta. Kot lahko opazimo iz prakse, se najpogosteje dogaja, da imajo očetje takoj po razvezi veliko stikov z otroki, morda celo več, kot so jih imeli, ko so živeli skupaj s svojo družino, a sčasoma postajajo vedno manj dostopni otrokom in ne vzdržujejo stikov. Za očeta je moteče, da ne sodeluje v vsakdanjem življenju otroka, zato občasne stike z njim doživlja kot prisilne. Otrok je v teh stikih zadržan in oče največkrat ne ve, kako bi situacijo naredil bolj prijetno in sproščeno. Sinovi so tisti, ki dobivajo po razvezi s strani očeta več naklonjenosti in časa, ker se oče z njimi lažje poistoveti. Področje športnih in rekreacijskih dejavnosti daje očetju možnost, da doživi bolj pristno dogajanje. To so namreč področja, ob katerih je spričo skupnih interesov možno vzpostaviti naravno situacijo, s spontanim vedenjem in odnosi.

V času razveze zakonske zveze je možno razlikovati vsaj štiri tipe očetov:

-blagi oče: glavna značilnost je, da vedno skrbi za otroke. Ta tip očeta je prisoten v vseh družbenih razredih. Oče tega tipa je ponavadi imel sam blagega očeta in mater, s katero se ni mogel identificirati. Ti očetje so se odločili, da bodo podobni svojemu očetu. Zanje lahko rečemo, da so dobri očetje, vendar imajo težave z vzpostavitvijo reda znotraj družine. V primeru razveze, takšni očetje zahtevajo pravico do skupnega varstva in vzgoje otrok;

-odmaknjeni oče: ponavadi ta tip očeta prihaja iz nižjih družbenih razredov. Na splošno nima občutka pripadnosti in zato kot oče nima odgovornosti. V času razveze poskuša intenzivirati odnose s svojimi otroki, vendar pa ga bo razveza, dolgoročno gledano, izključila iz pomembnih odločitev, ki zadevajo vzgojo njegovih otrok;

-zlobni oče: ti očetje ponavadi pripadajo družinam srednjih oziroma zgornjih srednjih razredov. Tu je oče tisti, ki postavlja pravila v družini. V času razveze, »zlobni oče« ne bo skrbel za otroke, vendar pa bo poskušal storiti vse, da bi jih ločil od njihove matere. Poslužil se bo sodišč in sklenil zavezništvo s starimi starši in odvetnikom, da bi na ta način onemogočil mamo kot skrbnico;

-ubežniški oče: pripada lahko različnim razredom in dinamika njegovega vedenja se spreminja glede na njegov družbeni status. Lahko bi ga označili kot osebo, ki vidi sebe bolj v vlogi partnerja kot v vlogi starša. Svojo družino zapusti (ne nujno za vedno), ker se zaljubi nekje drugje. Ubežniški očetje so odsotni očetje, tako v času razveze kot tudi kasneje. V njegovi hierarhiji vrednot je »jaz« pomembnejši kot »mi«. (Zavrl 1999: 158-160)

6.3. ODSOTNOST OČETOV

Današnje pojmovanje odsotnosti/prisotnosti očeta je bolj kot z materialno preskrbo definirano skozi diskurz alokacije družinskega dela ter skrbi in nege za otroke. Postmodernost skozi procese družinske pluralizacije, predvsem s pluralizacijo družinskih oblik in še posebej z naraščanjem enostarševskih družin, ki jih v večini predstavljajo matere z otroki, legitimizira tudi možnost očetovske neprisotnosti kot normaliziran družbeni vzorec. Torej, ko govorimo o novem očetovstvu, lahko govorimo tudi o dveh nasprotujočih si modelih očetovstva: modelu vpletenega ali odsotnega očeta. Razlika med modernim in postmodernim družinskim življenjem je v tem, da je modernost legitimizirala le prvi model, ki ga je utemeljevala z očetovsko avtoriteto in materialno preskrbo za družino, medtem ko lahko rečemo, da postmodernost legitimizira tudi očetovsko odsotnost. Skupni imenovalec obeh modelov pa je materinstvo, kot v vseh pogledih, obvezna in brezkompromisna zavezujoča skrb za otroke. V

tem kontekstu ostaja postmoderno družinsko življenje tipično moderno. Bistvo novega očetovstva torej ni v novih družbenih praksah vpletenega očeta, ampak v legitimni izbirtosti družbene vloge oziroma v legitimnosti njegove nepriznatosti v družini. (Švab 2001: 120, 132)

Dejstvo o očetovi odsotnosti vstopa v otrokovo življenje po več poteh, kar iz splošnega vzgojnega deleža narekuje otrokovemu življenju določene prilagoditve. Če mu oče ni dosegljiv kot vzor in spodbudnik za ravnanja otroka, se otrok nasloni na druge oporne točke ali opre svoj osebnostni razvoj na mehanizme, ki so drugačni od običajnih in splošno znanih. Eden izmed pomembnih načinov, kako lahko očetova odsotnost vpliva na otrokovo življenje, je otrokova predstava o sebi. V njej pustijo odločilno sled prav ljudje, ki so človeku najbolj pomembni, med njimi je gotovo tudi očetovski lik. Otroci, ki odraščajo brez očetov se imajo za drugačne od drugih, zato se težko sproščeno vključujejo med ljudi. K temu prispeva tudi njihova nesamostojnost in neredko pretirana odvisnost od matere. Vpliv očetove odsotnosti se v nekaterih pogledih pri otrocih obeh spolov razlikuje. Spolna vloga se začne oblikovati in utrjevati že zelo zgodaj v otroštvu. Zato so vzgojne izkušnje v prvih letih življenja v tem smislu zelo pomembne in že odločilne. Kaže, da je zgodnja očetova odsotnost pri dečkih v tem smislu še bolj odločilna, kakor pri deklicah. Fantje brez očetov teže navezujejo stike z dekleti in se jih dolgo izogibajo. Pogoste so tudi težave pri usmerjanju in obvladovanju agresivnosti. Dekleta, ki so odraščala brez očeta, pa imajo na drugi strani pri splošnem razvoju osebnosti manj težav kakor fantje. Najbolj pa je ogroženo pri njih zdravo oblikovanje spolne vloge. Deklice, ki preživljajo otroštvo brez ustreznega očetovega lika, ob spolnem razvoju pogosteje in izraziteje doživljajo stisko. Začetek pospešenega telesnega zorenja in zunanje spremembe, značilne za njihov spol, doživlja veliko deklet z različno čustveno napetostjo, ki jo poskušajo razrešiti na različne načine, tudi z umikom in izogibanjem svojim letom primerni družbi. Že zgodaj se začnejo zanimati za fante, ker si želijo potrditve z moške strani. Pogosto si izberejo neustreznega partnerja in so z njim nazadovoljne. Tudi mladostniki obeh spolov, ki poskušajo reševati svoje težave zaradi odsotnosti očeta, s pitjem alkohola ali zlorabo drugih drog, z neprilagojenim vedenjem, avtoagresivnostjo ali celo s samouničenjem, potrjujejo, kako pomembno se že v njihovem otroštvu odraža neprimerni ali odsotni očetovski lik (Žmuc-Tomori 1989: 106-116)

Očetova odsotnost vpliva tudi na socialne in gnotne razmere, v katerih živijo člani družine, in tudi na nekatere vidike stikov družine s širšim okoljem. Torej lahko rečemo, da je očetova odsotnost lahko škodljiva, vendar ne nujno, zato ker je odsoten zgled za oblikovanje spolne

vloge, temveč zato, ker ostajajo številni vidiki očetove vloge (ekonomski, emocionalni itd.) v družinah brez očeta neizpolnjeni. (Zavrl 1999: 146) Očetova odsotnost toliko bolj zavira razvoj otrokovih spoznavnih in inteligentnostnih sposobnosti, kolikor pomembnejša je očetova kulturna, socialna in statusna vloga v neki družbi in kolikor bolj je v nekem okolju uveljavljeno očetovo dejavno sodelovanje pri vzgoji otrok. To so okoliščine, v katerih je očetov lik simbolično povezan z vrednotami kot so: razum, znanje, učinek, uspeh, in okoliščine, v katerih je oče tudi dejanski posrednik teh vrednot v družini, ter spodbudnik prizadevanj pri otrocih. Kjer je materina vloga na tem področju enakovredna očetovi, vpliv očetove odsotnosti ni tako izrazit. V zgradbi otrokove osebnosti pusti očetova odsotnost značilne sledi pri načinu reševanja različnih nalog. To je posledica še vedno prisotnih razlik v vzgojnem slogu očeta in matere. Očetov vzgojni slog namreč še vedno temelji na spodbudi, ki utrjuje motive in voljo, materin pa na tolažbi in popuščanju. Ker torej oče in mati različno spodbujata posamezne otrokove lastnosti, različno rešujeta probleme in se različno odzivata na stres, se popolna ali dolgotrajna očetova odsotnost pozna tudi na teh področjih, če ni ustreznega nadomestnega očetovega lika.

Zavedati se moramo tudi, da so posledice očetove odsotnosti odvisne od tega, kakšen je bil odnos med očetom in otrokom pred očetovim odhodom. V primeru, da otrok očeta ni poznal in z njim ni imel stikov, ne moremo govoriti o vplivu tega odnosa na otroka. Vendar je v takšnih situacijah toliko bolj pomembna podoba očeta, ki si jo izgradi otrok sam, s pomočjo drugih, pomembnih ljudi v njegovem življenju. Če pa je bil oče v otrokovem življenju prisoten, je pomembno, kakšen odnos je vladal med njima v času očetove prisotnosti. V primeru, da je imel oče z otrokom dober in spodbuden odnos, bo njegova odsotnost v začetni fazi sicer za otroka bolj boleča, daljnosežno gledano pa je manj škodljiva. Spodbude in istovetenja, ki jih je oče vgradil v otroka v času skupnega življenja, s pozitivnimi doživetji in prek dejavnih vzgojnih prizadevanj, olajšajo že samo prebolevanje izgube, kakor tudi celotni nadaljnji osebni razvoj.

6.4. MATI KOT »NADOMESTILO« ZA ODSOTNEGA OČETA

Mati je zelo pomemben člen v otrokovem življenju že, ko je oče še prisoten v vsakdanjem življenju otroka in sodeluje pri vzgoji. Njena vloga in pomembnost se še povečata v primeru razveze, ko otrok največkrat ostane z materjo, očeta, ki ne sodeluje več pri vzgoji, pa otrok vidi le še občasno. Ob očetovi odsotnosti mati vpliva na razvoj otroka po različnih poteh: prek poprejšnjega partnerskega odnosa z otrokovim očetom, prek svojih osebnostnih značilnosti in

prek odnosa do otroka, ki se zrcali v njenem vzgojnem prizadevanju. Kako lahko mati vpliva na otroka ob očetovi odsotnosti je odvisno tudi od starosti otroka v času razveze ter značaja in kakovosti odnosa med otrokom in očetom. Mati utegne prenesti na otroke negativne predstave o očetu in vsem, kar je povezano z njim, kadar so odnosi med materjo in očetom slabi. Še posebej je to mogoče v okolju, kjer je razvezana mati negativno stigmatizirana ali če očetova odsotnost močno poslabša družinske gnotne in socialne razmere. To pa za otroka pomeni, da bo tudi sam začel gledati na očeta in njegovo odsotnost v negativni luči. V preteklosti je veljalo prepričanje, da so večje psihološke težave in manjše akademske sposobnosti otrok razvezanih staršev, posledica odsotnosti enega od staršev. Sodeč po raziskavi, ki so jo opravili v ZDA, pa so sociologi prišli do zaključka, da je najpomembnejši vzrok otrokovih težav nižji dohodek gospodinjstva. Večina staršev, ki so sami vzgajali otroke, je izpostavila, da je pomanjkanje denarja tisto, kar jih ovira pri vzgoji otrok. Vendar pa ni samo pomanjkanje finančnih sredstev tisto, kar primanjkuje materam samohranilkam. Ob odsotnem očetu, so matere prepuščene same sebi in morajo vsa dnevna opravila opravljati same, ob tem pa imajo tudi zelo malo podpore s strani družbe. Še en vzrok, zakaj prihaja do problemov pri otrocih katerih starši se razvežejo je, da so matere v tem obdobju bolj občutljive, hkrati pa otroci potrebujejo še več materine pozornosti, kot sicer. (Golombok 2000; 6-8) Vedeti pa moramo, da nimajo vsi otroci problemov pri prilagajanju na nove razmere in življenje z enim staršem. Na to ali bodo otroci imeli težave in kako hitro jih bodo rešili, vpliva več dejavnikov. Omenila sem že, da so v splošnem fantje bolj občutljivi in nagnjeni k težavam v primeru razveze med staršema. Prav tako na to vplivajo leta otroka v času razveze. Najpomembneje za otroka pa je, kako razveza vpliva na odnos med staršema. V primeru, da starša nadaljujeta s konfliktnim odnosom tudi po razvezi, ima otrok večje možnosti, da se njegovi problemi nadaljujejo. Izpostaviti moramo tudi možnost, da se odnosi med staršema po razvezi izboljšajo, kar ima zelo pozitivne posledice za otroka.

Veliko otrok tudi brez očeta zdravo odraste, kar dokazuje, da očetova odsotnost le ni vedno tako ogrožujoča, razdiralna ali celo usodna za otroka. Med varovalnimi dejavniki, ki zmanjšujejo škodo očetove odsotnosti, je pomembna zlasti otrokova lastna konstitucijska zasnova. Najbolj ogrožen je nasploh občutljiv in neprilagodljiv otrok. Pred neugodnimi posledicami lahko otroka zavarujejo zdrava materina osebnost, njen poprejšnji dober odnos z očetom, dober odnos med njo in otrokom in primeren vzgojni delež drugih družinskih članov. Zelo dobro lahko otroka zavaruje in zapolni vrzel za odsotnim očetom ustrezni nadomestni očetovski lik, ki najde mesto v otrokovih čustvenih in razvojnih prizadevanjih. Posledice

očetove odsotnosti so za otroka bolj razdiralne, če sociokulturna merila otroka brez očeta zaznamujejo. Otroku morajo biti dosegljive dejavnosti, v katerih lahko oblikuje in utrjuje svojo vlogo, imeti mora več moških vzorov v izobraževanju, očetje in matere pa morajo biti bolj poučeni o pomenu očetove vloge. (Žmuc-Tomori 1989: 123-128)

Življenje potrjuje, kako odločilno je očetovstvo za osebnostni razvoj otrok in ljudi nasploh. Hkrati pa daje očetu možnost, da nenehno preverja svoje življenjske vrednote in dopolnjuje lastno človeško vrednost.

7. REORGANIZIRANE DRUŽINE

7.1. ZNAČILNOSTI REORGANIZIRANE DRUŽINE

Reorganizirane oziroma dopolnjene družine kot življenjske skupnosti enega starša z otrokom in novim partnerjem, predstavljajo danes poleg enostarševskih družin, najbolj pogosto življenjsko obliko. Vendar pa ne moremo govoriti o novem fenomenu sodobnosti, saj je bilo takšnih družin precej tudi v preteklosti. (Ganong in Coleman 1994: 2-4) Takrat je bil poglavitni vzrok za razpadanje družin smrt enega od partnerjev. Ovdoveli ljudje so se ponovno poročali zato, da so si olajšali nadaljnjo življenje. Te življenjske oblike so služile bolj kot ekonomska in eksistencialna rešitev, kot pa življenjska skupnost prijetnega bivanja in zato so imele tudi negativen predznak. Danes reorganizirane družine nastajajo zaradi liberalizacije in pluralizacije življenjskih stilov in s tem povezanimi razvezami, ki imajo pogostokrat za posledico ponovno poroko, vdovstvo pa je znatno manjši razlog za oblikovanje reorganizirane družine. Kljub temu, da se sodobni razlogi za nastanek reorganiziranih družin večinoma razlikujejo od preteklih, pa negativna konotacija deloma še ostaja.

Po definiciji je reorganizirana družina tista družina, kjer ima vsaj ena oseba otroka iz prejšnje zveze, socialni starš je oseba, katerega partner ima otroka iz prejšnje zveze, pastorek pa je tisti otrok katerega starš (ali oba) je v zvezi z nekom, ki ni otrokov biološki starš. (Ganong in Coleman 1994: 8-9) Te osnovne definicije sicer olajšajo razumevanje pojava reorganizirane družine, vendar kljub temu družbene orientacije onemogočajo enakovreden status teh skupnosti z nuklearnimi družinami. Za primerjavo reorganizirane družine se vedno uporablja nuklearna družinska oblika in variacije od le-te so v največji meri razumljene kot nekaj

stigmatiziranega. Ponovno ustvarjene družine skušajo uporabljati nuklearni model, ko hočejo prekriti svojo strukturo in delovanje in ne priznavajo drugačnosti, ker pa se v reorganiziranih družinah pojavljajo številne nejasnosti z vlogami, mejami itd., je ta model neprimeren. Pogostokrat se ga uporablja zaradi bolj enostavnih in že preverjenih vzorcev delovanja iz nuklearne družine in da se ne bi bilo potrebno ubadati s kompleksnostjo in nedorečenostjo, ki jih prinaša reorganizirana družina. V primeru, ko otroci ob oblikovanju reorganizirane skupnosti nimajo stikov z odsotnim staršem in so še premajhni, da bi se ga spomnili, lahko reorganizirana družina funkcionira po zakonih nuklearne skupnosti. Osnovni pogoj pa je seveda soglasno sprejemanje tovrstnega funkcioniranja s strani vseh članov družine. V primeru, ko želijo reorganizirane družine posnemati nuklearni model, to pomeni veliko odrekanja, predvsem pa zanikanje realnosti. Če pride do takšne situacije, so člani reorganizirane družine prisiljeni pozabiti na svojo preteklost in osebe, ki so jo sestavljale. Zaradi tega se pri otrocih, ki morajo prekiniti vezi z odseljenim biološkim staršem, pojavi povečanje stresnih situacij. Ponekod vsi člani reorganizirane družine ne želijo delovati po načelih nuklearnega modela, zato se med njimi pojavljajo največja nasprotja v interesih in željah. Ker pa reorganizirane družine nastajajo na različne načine in ker na njihov nastanek vpliva preteklost iz katere prihajajo člani reorganizirane družine, moramo poznati življenja članov, ki so vključeni v takšno skupnost, kot tudi odnose iz prejšnjega življenjskega okolja. V nuklearnih družinah imajo člani skupno zgodovino, kulturo in pričakovanja za prihodnost in vse to tvori močne družinske vezi. V reorganiziranih družinah imata skupno preteklost le starš in otrok, ta pa je lahko za novega socialnega starša nerazumljiva. Družinska skupnost mora zato delovati skladno z drugačnostjo, sicer se lahko pojavijo občutki nekoristnosti in reorganizirana družina funkcionira prisilno. Vez med staršem in otrokom je daljša in trdnjša od vezi med partnerjema, zato je pričakovati, da bo prva vez narekovala naravo nove reorganizirane družine. Nova partnerja si morata oblikovati življenjski stil ter ob enem ohranjati in graditi vezi z otroki, ki pa si življenje v novo oblikovani družini mnogokrat zamišljajo drugače od odraslih. Če so cilji, pri katerem koli članu družinske skupnosti nerealistično zastavljeni, se pojavi občutek neuspeha in nezadovoljstva, posledica je pogosto ignoriranje konfliktov in njihovo reševanje, vse to pa pripelje do nezadovoljive komunikacije med člani.

Zaradi različnih preteklih izkušenj je potrebno najti nove mehanizme za oblikovanje družinske identitete in medsebojnih vezi, ki jih reorganizirana družina doseže z osmimi koraki, s pomočjo katerih reši oziroma se izogne težavam, ki jih prinaša neskladnost:

- reševanje sprememb in izgub,

- prepoznavanja in dopuščanje različnih razvojnih stadijev in potreb posameznih družinskih članov,
- oblikovanje nove tradicije,
- oblikovanje trdnih partnerskih vezi,
- oblikovanje novih odnosov,
- oblikovanje starševske koalicije z nekdanjim partnerjem,
- sprejemanje sprememb v številu družinskih članov,
- odločitev za oblikovanje reorganizirane družine, kljub nizki socialni podpori in prisotni stigmi.

Za uspeh je potreben obrat od nuklearne kulture h kulturi reorganizirane družine in spoštovanje ter obstoj dinamike reorganiziranih skupnosti. Tako ima funkcionalno reorganizirana družina nalogo, da oblikuje realna pričakovanja in hkrati omogoči članom, da se sprijaznijo z izgubami. Ločena gospodinjstva morajo sodelovati pri starševskih nalogah, na novo oblikovan par pa mora zgraditi trdne vezi, da lahko uveljavi konstruktivne običaje, ki so v takšni družinski skupnosti potrebni. Najpomembnejše za optimalno delovanje in obstoj reorganizirane družine pa je izgradnja kvalitetnega odnosa med socialnim staršem in otrokom. (Visher v Ganong in Coleman 1994: 147)

Reorganizirane družine predstavljajo kompleks številnih in raznolikih razmerij, največkrat pa jo tvorijo štirje odrasli, otroci in sorodstvo, in vse to se mora združiti v funkcionalno celoto. Reorganizirane družine imajo največkrat konotacijo družine, kjer se pojavljajo problemi in težave, pa temu ni vedno tako. V tem tipu družine lahko prav tako prihaja do dobrih odnosov med člani, ki se med seboj vzljubijo, se razumejo, podpirajo in spoštujejo. Ti člani med seboj delijo veselje, radost in uspeh, eden od drugega se učijo novih stvari, razmišljanj itd. Reorganizirana družina predstavlja novo obliko skupnega življenja, kjer pod vprašaj prihajajo pravila, meje, vloge, cilji, hierarhija moči, ki se pojavljajo znotraj nuklearne družine. Za večino reorganiziranih družin velja, da so njeni člani pred kratkim doživeli težko izgubo, ki jo morajo preboleti, to pa močno vpliva na nove odnose. Ker ne poznamo modela po katerem bi lahko oblikovali življenje v reorganizirani družini se, tako pri otrocih, kot tudi pri odraslih, pojavljajo ljubosumje in čustvena razočaranja. Navadno novi del družinske skupnosti otroci doživljajo kot vsiljenega in tujega. Družina z očimom je najbolj pogost tip reorganizirane družine, saj je, kot sem že omenila, ob razvezi največ otrok dodeljenih materam. Materi in otrokom, ki že imajo za seboj skupno zgodovino, se lahko pridruži materin partner, pri tem pa se ustvari novi par. Otrokom je težko narediti prostor za človeka, ki je materi tako blizu, njim

pa tako tuj. Vendar ima očim več časa za umeščanje v novo skupnost, saj se od njega ne pričakuje, da bi takoj imel rad otroke in prevzel pomembno vlogo v njihovem življenju. Kako se mu bo to posrečilo, je odvisno od tega, koliko bosta uspela partnerja med seboj ustaviti in ohraniti odnos, v katerem si vlogi parterjev in vloga staršev, ki jo ima eden od njiju, ne nasprotujeta. Govorimo lahko o nevarnosti, da bi očim prevzel vlogo tistega, ki disciplinira in dela red namesto nemočne matere. Poudariti pa je potrebno tudi, da ima družina z mačeho težje naloge od drugih, predvsem zato, ker socialno okolje od mačehe zahteva, da se že v izhodišču obnaša in deluje kot prava mati. Poznamo tudi sestavljene družine, o katerih govorimo takrat, kadar se združita dve enoroditeljski družini – oče z otrokom in mati z otrokom. V teh družinah sta oba partnerja hkrati v vlogi biološkega starša in v vlogi očima oziroma mačehe. V tistih reorganiziranih družinah, kjer nova partnerja postaneta tudi starša, se otroku pripiše vlogo povezovalca v družini. Otrok v tem primeru na eni strani lahko prevzame vlogo krepitelja družinskih odnosov ali tudi razbremenjevalca v konfliktih med staršema, po drugi strani pa je lahko nenehen vir konfliktov, ki odvrta pozornost od globljih nesporazumov in nezadovoljenih potreb. V primeru kompleksnih reorganiziranih družin se lahko zgodi, da zaradi števila družinskih članov nastane prostorska stiska. Posledica le-te pa so selitve in odrekanja, kar vodi do novih stresnih situacij. Med otroci, ki medsebojno niso v sorodstvenem razmerju pa lahko prihaja do tekmovanja za naklonjenost svojih staršev, med njimi je možno rivalstvo, ljubosumje, spolna privlačnost itd. (Čačinovič-Vogrinčič 1995: 121-124)

7.2. STRATEGIJE ZA ŽIVLJENJE REORGANIZIRANE DRUŽINE

Kot vsaka, mora tudi reorganizirana družina razviti strategije za preživetje. Naučiti se mora reševati nove naloge, drugačne konflikte, nove odnose z okoljem. Bistvo uspešnih strategij je investicija v razvidnost posebnosti, drugačnosti in skupno delo na reorganizaciji družine.

Reorganizirana družina potrebuje strategije, da bi na novo oblikovala življenje za zanjo sprejemljiv način. Neuspešna strategija je nedvomno tabuiziranje dejstva, da gre za dopolnjeno družino. S tem se onemogoči, da bi se videli in rešili običajni konflikti in stiske.

Neuspešna strategija je tudi prekomerno in nekako solistično angažiranje očima ali mačehe, ki prevzameta nase vso težo odgovornosti. To pa se obnese na začetku, sčasoma pa se pokaže, da čustveno ne moreta zdržati tega bremena.

Uspešne strategije ravnanja temeljijo na zmožnostih odraslih, da ravnajo z otroci in drug z drugim s spoštovanjem, zanimanjem in skrbjo. Praviloma med otroci in novim parterjem ni

ljubezni, morda bo zrasla sčasoma. Odrasli so odgovorni za to, kar zmorejo: da otroku ponudijo spoštovanje, zanimanje in skrb. Uspešna reorganizirana družina ne zahteva ljubezni, zahteva pa vse druge naštetе vrednote, ki veljajo za vse člane družine. (Čačinovič- Vogrinčič 1995: 124-125)

7.3. PRIHOD NOVEGA PARTNERJA

Po razpadu zakona staršev mnogi otroci izgubijo reden stik z očetom, prenehanje stikov pa se lahko razširi tudi na druge očetove sorodnike npr. stare starše, strice in tete. Kljub temu, da so neposredno po razvezi, stiki očeta, ki mu otroci niso bili dodeljeni v varstvo in vzgojo, pomembnejši za otrokovo prilagajanje kot pa odnosi z očimom, njihov vpliv sčasoma usiha, nadomesti pa ga nova in bolj zahtevna zveza, ki vključuje socialne starše in njihovo novo razširjeno družino. Starši, ki ne živijo več stalno s svojimi otroki, postanejo postopoma izključeni iz odgovornosti, ki jih zastavlja vzgoja otrok, ponovna poroka vsakega izmed staršev, ki ne živita več skupaj, pa še zmanjša verjetnost njunega sodelovanja. Številni otroci, če ne kar večina, potrebujejo kar nekaj časa, da si opomorejo od te hude stiske, ki jo povzroči razveza. Starši sicer imajo pravico, da nadaljujejo s svojim življenjem po razvezi, vendar je za predstavitev novega partnerja otroku potrebno izbrati pravi trenutek, pri tem pa se morajo poskušati vživeti v otrokova čustva. Eden izmed problemov, s katerimi se morajo soočiti otroci, ob ponovni poroki matere je, kako vzdrževati odnose z očetom in očimom hkrati. Povezave otrok z biološkimi očeti lahko po ponovni poroki matere ali očeta oslabijo ali prenehajo. Pomembno je, da očim in mati dovoljujeta in spodbujata otrokovo ljubezen do biološkega očeta. Če očim in oče ne poskušata monopolizirati otrokove naklonjenosti, ima otrok v svojem življenju dovolj prostora za zaupne odnose tako z biološkim kot z socialnim očetom, ki oba lahko pripomoreta k otrokovemu razvoju. (Zavrl 1999: 176-177)

Pri oblikovanju nove družinske skupnosti oziroma reorganizirane družine, so nemalokrat prav otroci tisti, ki pretehtajo pri odločitvi. Ena od možnosti za izboljšanje lastnega položaja in položaja svoje družine je oblikovanje življenja z novim partnerjem. To pa lahko predstavlja težavo za otroke, ki so po razvezi živeli z enim samim staršem, prihod nove osebe v njihova življenja pa jim ponovno predstavlja nekaj nepoznanega. Starši, ki želijo otroke seznaniti z novim partnerjem, se morajo zavedati, da sami vstopajo v življenje z izbranim sopotnikom, otroci pa možnosti izbire skorajda nimajo. Prihod novega člana v družino otroku poraja različna vprašanja, kot na primer, kakšno vlogo bo imel ta novinec v odnosu do njega kot do

člana že obstoječe družine. Pomembno vlogo pri sprejemanju novega člana ima odnos otroka do biološkega starša pri katerem živi, pa tudi otrokove osebne lastnosti. Osebno zadovoljstvo dveh odraslih posameznikov, ki se privlačita, iz teh razlogov še ne pomeni brezpogojno uspeha pri oblikovanju nove družine. Navedena dejstva so razloga za trditev, da je otrok točka odločitve v kreiranju reorganizirane družine – starši samohranilci si želijo najboljše zase in za otroka. Pomembno je, da so otroci, ki so sposobni izraziti svoje mnenje, vključeni v proces sprejemanja odločitve o razširitvi dosedanje življenjske skupnosti. Zato, da bo oblikovanje reorganizirane družine uspešno, je potrebna zavestna analiza partnerja in otroka, istočasno pa mora biti tudi preteklost vključena v sedanost. Če je temu zadoščeno, se bodo posamezniki, ki so začeli živeti skupaj, lažje izognili številnim neprijetnim trenutkom. V dilemi ali ustvariti reorganizirano družino ali ne, so torej otroci resnično tisti, ki odločajo, kljub temu pa starši ne smejo pozabiti na lastno srečo in na otroško trmo in nepredvidljivost, ki lahko brez pravih vzrokov uniči, kar odrasli gradijo za prijetnejšo prihodnost v novi družini. Za oba odrasla člana reorganizirane družine je dobro, da sta sposobna z distanco ocenjevati problematično situacijo, saj se lahko zgodi, da otrok zaradi določenih eksternih vplivov (drug starš, preostalo sorodstvo, okolica itd.) skuša novega partnerja prikazati v slabi luči in mu spodkopavati kredibilnost. Za uspešno delovanje reorganizirane družine je potrebna trdno oblikovana vez med novima partnerjema, ki kljubuje številnim stresnim situacijam. Skupna preteklost med staršem in otrokom lahko zapleta odnose pri ponovni poroki, vključevanje nekdanjega partnerja kot starša, pa nekoliko lažje oblikujejo meje družinskega sistema. V reorganizirani družini partnerske naloge izpolnjujeta nova zakonca, starševske pa naj bi še naprej ostale v domeni nekdanjih zakoncev. (Goetting v Ganong in Coleman 1994: 111-112)

Kako bo potekalo življenje v novi družini je torej bolj kot od zunanjih dejavnikov, odvisno od odnosov znotraj nove družinske skupnosti in vključevanjem starša, ki ne živi več z otroci, v nadaljnje življenje.

7.4. SOCIALNI STARŠI IN OTROK

Otrokov odnos do svojih bioloških staršev se zelo razlikuje od odnosa, ki ga otrok razvije z novim partnerjem enega od staršev. Takšen odnos je precej drugačen od tistega s starši in temelji bolj na prijateljstvu. V družinah, kjer socialni starš želi prevzeti vlogo »primerne« starša, lahko prihaja do trenj med njim in odsotnim biološkim staršem, ki si želi ostati prisoten v življenju svojega otroka. Družinske skupnosti ponovno poročenih staršev se lahko

oblikujejo na različne načine, pri tem pa so vezi med socialnim staršem in otrokom, bolj ali manj trdno oblikovane. S tem, ko se v družino vključi očim in deloma prevzame funkcije, ki so tradicionalno namenjene očetu, se spremeni tudi predstava o starševstvu in še posebej o očetovstvu. Avtoriteta in vloga, ki jo izvaja očim, je lahko zelo različna, prav tako kot tudi pojmovanje obsega in narave njegovih odgovornosti do otrok. V gospodinjstvu, kjer je prisoten socialni starš, lahko prihaja do različnih konfliktnih situacij, ki so še posebno neprijetne za mater, ki se mora odločati ali bo v prepiru stopila na stran otroka ali bo podprla moža. V omenjenih konfliktnih situacijah, ki nastanejo kot posledica discipline otroka s strani socialnega starša, je najbolje, da se socialni starš umakne in prepusti biološkemu staršu, da se sam odloči, kdaj in kako naj ukrepa. V začetnem obdobju mora očim paziti, kako prevzema svojo starševsko vlogo, saj lahko v nasprotnem primeru naleti na negativen odziv s strani otroka. Prav tako socialni starš ne sme zavzeti distance do vsega, kar se dogaja, ker s tem tvega, da ga bo otrok imel za vsiljivca in mu ne bo dovolil, da bi se z njim zblížal. Pomembno je torej, da očim poskuša najprej postati prijatelj nebiološkemu otroku, ker se bo lahko tako bolj učinkovito integriral v na novo nastalo družinsko skupnost.

Ločimo lahko pet tipov reorganiziranih družin, ki se medsebojno razlikujejo na podlagi intenzitete stikov z odsotnim staršem. Prvi tip reorganizirane družine nastane iz predhodne enostarševske skupnosti, kjer odseljeni starš nima nobenega kontakta z otrokom. Te družinske skupnosti so najbolj podobne nuklearnim družinam, saj socialni starš v celoti predstavlja nadomestek odstotnemu biološkemu staršu. Vloge in pričakovanja so jasneje definirane in vprašanje postavitve meja je manj problematično.

V drugem tipu družine so otroci člani binuklearne skupnosti, torej člani dveh gospodinjstev. Za ta tip je značilno, da se člani obeh gospodinjstev pogostokrat srečujejo, nekdanja partnerja pa se tudi po razvezi spoštujeta. Tak odnos med nekdanjima partnerjema je težko razumljiv in sprejemljiv za socialne starše, zato takšne reorganizirane družine le s težavo obstanejo in se utrdijo kot skupnost z lastno tradicijo.

Tretji tip družine in obenem najprimernejši odnos za uspešno delovanje reorganizirane družine, je ohranjanje starševskih vlog ob spoštovanju meja in zasebnosti novo nastale skupnosti. Pri takšnem sodelovanju med nekdanjima partnerjema se konflikti in ljubosumje prezrejo v dobro otrok.

V četrtem tipu družine so v ospredju sovražni odnosi in napetosti med bivšima zakoncema. Čustva, ki ostajajo ob razvezi, zaznamujejo odnose med staršema in konstruktivno delovanje

se težko razvije. Otroci imajo v takšnih družinskih skupnostih težave z lojalnostjo do staršev in naloga socialnega starša je, da jih v največji možni meri zmanjša.

Za zadnjo, peto obliko reorganizirane družine, je značilna sovražnost med nekdanjima zakoncema, zato je opravljanje starševske funkcije onemogočeno. Starša sta še vedno navezana eden na drugega, vendar drug drugega krivita za razpad zakona, z otroki pa manipulirata in velikokrat se pojavi tudi zaničevanje socialnih staršev. Zaradi tega reorganizirana družinska skupnost praktično ni sposobna oblikovati odnosov, ki bi formirali in ohranjali funkcionalnost skupnosti. (Ahrons v Ganong in Coleman 1994: 29-32)

Reakcije otroka na novega partnerja so lahko različne in raznovrstne. Nekatere med njimi so:

- pasivna sprejetost: otroci ne izražajo čustev direktno, so mirni na površju in tiho sledijo novemu razmerju,
- očitna jeza in agresivnost: otroci zavračajo dejstvo, da bi videli novega partnerja in včasih tudi celo starša. Vedejo se lahko uničevalno ali samouničevalno in lahko naredijo situacijo zelo težko in neprijetno,
- pasivno agresivno vedenje: otroci sodelujejo v aktivnostih, kjer lahko poskušajo škodovati zvezi starša z novim partnerjem, medtem ko so na površju ustrežljivi,
- pristno sprejetje: ti otroci so bili dobro pripravljene, s staršem preživljajo čas in imajo občutek, da sodelujejo v situaciji. Oblikujejo odnos z novim partnerjem,
- zaščita drugega starša: ti otroci zavračajo novo osebo samo zato, ker imajo občutek, da morajo ugoditi željam drugega starša. Ujeti so v vprašanih lojalnosti in delujejo kot posredniki prizadetega in jeznega starša,
- obdržati skrivnosti: ti otroci lahko poskušajo sprejeti novo osebo v življenju enega starša, vendar bodo te interakcije ohranili zase in stran od drugega starša. Poskušajo, da se ne bi vmešavali v konflikte staršev in ne želijo biti posredniki. (Thayer in Zimmerman 2001: 157-158) Otroci veliko lažje sprejmejo nove člane reorganizirane družine, če so vloge posameznikov jasne (npr. biološki oče, biološki sorodniki, s katerimi ima še vedno stike, in »priženjeno« sorodstvo, ki ima seveda drugačno mesto v otrokovem življenju).

Odnos med staršem in otrokom je pogosto najbolj na preizkušnji, ko starš vstopil v novo zvezo. Po uradno razveljavljenem zakonu so se odnosi med starši in otroci uravnotežili, še posebno če ni nobeden od staršev prešel v novo razmerje. Ob predstavitvi novega partnerja pa je lahko to ravnotežje porušeno. To pa ne pomeni, da so vsi otroci nenaklonjeni prihodu novega partnerja. Pomembno je, kako je to izvedeno. Nekateri starši se namenoma izogibajo

novim zvezam, da lahko omogočijo otrokom čas, da se prilagodijo. Spet drugi partnerje držijo v ozadju in z njimi preživljali čas samo, ko otrok nimajo v oskrbi. V večini drugih primerov pa starši dajo otrokom jasno vedeti, da nov partner ne bo novi oče ali mati in otroci so ga prisiljeni sprejeti. (Smart in Neale 1999: 101)

S ponovno poroko prihaja tako do negativnih kot tudi pozitivnih sprememb, ki lahko zavirajo ali pa spodbujajo ekonomsko, psihološko in socialno dobrobit staršev in otrok. Člani se morajo soočati z novimi stanovanjskimi pogoji, novimi družinskimi vlogami in procesi. Odziv družinskih članov na ponovno poroko in na življenje v na novo nastali družinski skupnosti je odvisen tudi od drugih (bivših) družinskih članov, ki ne živijo v družini ponovno poročenih staršev (npr. biološki očetje) in širšega družbenega konteksta, v katerem družina deluje. Kljub temu, da ponovna poroka sooča družinske člane s posebnimi izzivi za prilagajanje in tudi s stresnimi spremembami, lahko družino tudi obogati in ji ponudi priložnost za nove spodbudne in za člane družine zadovoljujoče odnose.

Kot pravi Etzioni (Charlish 1997: 144-145): *Zaporedje ločitev, ki jim sledijo zaporedje prijateljev ali prijateljic, ponovna poroka in pogosto še ena ločitev in ponovna menjava partnerjev, velikokrat pomeni večkrat ponovljeni razpad vzgojne koalicije. Vsaka zamenjava njenih članov vnaša spremembo v vzgojo otrok. Od vsakega partnerja pa ni mogoče pričakovati, da se bo lotil dela tam, kjer je prejšnji končal, in da bo prevzel njegov program. Zato pomenijo spremembe v vzorcih starševske vzgoje v najboljšem primeru globoko razpoko v otrokovi vzgoji, čeprav seveda več takšnih razpok globje zareže v učinkovitost vzgojne koalicije kot ena sama.*

8. ZAKLJUČEK

V svojem diplomskem delu sem se osredotočila na analizo primera v sodobnih družinskih trendih, to je razveza. Število razvez narašča, vzroki za razvezo pa se pluralizirajo. Če je nekoč veljalo, da se je moški razvezal od žene zaradi neplodnosti ali nezvestobe, pa danes to ni več poglavitni razlog. Pravzaprav so ženske v pozni modernosti tiste, ki so večkrat pobudnice razvez zakonske zveze (Bergant 1981: 221). Vzrok temu pa je večja samostojnost žensk in ekonomska neodvisnost. Ženske prav tako niso pripravljene več vztrajati v zakonu, v katerem so nesrečne in jih ne zadovoljuje. Zaradi različnih življenjskih stilov in pogledov na svet, med partnerjema prihaja do večjih nesoglasij, ki jih v sodobnosti vedno raje rešujejo z razvezo. Ker je v današnjih družbah razveza vse bolj sprejeta in sprejemljiva oblika reševanja težav, se socialna stigmatizacija zmanjšuje. Zato lahko v pozni modernosti govorimo o razvezah, kot o prehodu v osebno življenjskem in družinskem poteku. To pomeni, da se danes družinsko življenje po razvezi ne konča, ampak teče naprej v spremenjenem toku. Razvezani ljudje spoznavajo nove ljudi in oblikujejo nove življenjske skupnosti, ter posledično tudi reorganizirane družine.

Kljub vsemu pa so enostarševske družine, ki se oblikujejo kot posledica razvez, danes še vedno izpostavljene socialni izključenosti in revščini. Bistven pokazatelj takšnega položaja so finančne težave, s katerimi se morajo spopadati enostarševske oziroma razvezane družine. Še ena od težav v enostarševskih družinah je preobremenjenost starša, ki so mu otroci dodeljeni v vzgojo in varstvo. Takšen starš mora sam skrbeti za gospodinjstvo, vzgajati otroke, poskrbeti za njihovo izobrazbo, se ukvarjati s težavami na dnevni ravni, poleg tega pa poskrbeti, da preživi družino. Kot je razvidno iz raziskav, je mati še vedno primarna skrbnica otrok po razvezi. Kot so pokazale raziskave, imajo otroci, ki so priča razvezi staršev večje možnosti, da bodo imeli psihične težave in se bodo v šoli slabše učili. Otroci v prvem letu po razvezi res dosegajo slabše rezultate kot otroci iz družin z obema staršema. Prav tako so bolj agresivni, uporniški, zmedeni, zahtevni in kažejo pomanjkanje samokontrole, tako v šoli kot doma. Situacija pa se spremeni ob koncu drugega leta po razvezi. Takrat se položaj fantov iz razvezanih družin izboljša v primerjavi s fanti iz družin z obema staršema, kjer so odnosi konfliktni. V nasprotnem primeru pa se dekleta, katerih starši so se razvezali, ponovno vrnejo na stare tirnice življenja. (Golombok 2000: 5) Jasno je torej, da je razveza težka in pretresljiva izkušnja za vse družinske člane, še posebej za otroke, zato se v tem času pojavljajo odkloni tako v obnašanju kot tudi na emocionalnem področju. Vendar pa se v obdobju dveh let večina otrok privadi na novo situacijo in zaživi polno življenje.

Razveza pa ni težka in boleča izkušnja samo za otroke, ampak tudi za sama starša. Kljub temu, da želijo pari z razvezo končati nesoglasja med seboj, tega ne morejo vedno doseči. Konflikti med njima se lahko nadaljujejo tudi po razvezi, kar pa ni dobro za otrokov psiho-socialni razvoj. Zato je potrebno, da se starši potrudijo, da otroku nudijo varno in trdno osnovo za življenje. Očetje se v pozni modernosti vedno bolj borijo za pravice do svojih otrok, kar pomeni bitko za skrbništvo otrok med očetom in materjo. Kot kažejo statistike, se še vedno velika večina otrok po razvezi v vzgojo in varstvo dodeli materam. Medtem, ko so očetje v preteklosti veljali za finančnega skrbnika družine, se v pozni modernosti njegova vloga v družini in v življenju otrok razteza na različna področja. To pomeni, da se očetje veliko bolj vključujejo v dejavnosti otrok in se zanimajo za njihova življenja. Po razvezi pa se še posebej pokaže pomen, ki ga ima oče v družini za otroke. Njegova odsotnost se v vsakdanjem življenju otrok kaže na različne načine in se razlikuje tudi glede na spol otroka. Očetje namreč fantom po razvezi namenijo več časa in pozornosti, kot dekletom, saj se s fanti lažje poistovetijo.

Z razvezami in reorganiziranimi se pojavljajo tudi nove oblike socialnega očetovstva. Bolj verjetno je, da bo otrok z novim partnerjem matere, razvil prijateljski odnos, ki pa se lahko sčasoma razvije v bolj pristen in globok odnos, ki spominja na starševskega. Še posebej je to pomembno, kadar se oblikuje nova družinska skupnost, reorganizirana družina.

V svojem diplomskem delu sem torej pozornost namenila očetovi odsotnosti v primeru razveze zakonske zveze. Zanimivo pa bi bilo raziskati tudi, kako je v situacijah, kjer skrbništvo nad otroki prevzame oče. Vprašanje, ki se nam postavlja na tem mestu je, kako družba sprejema takšnega očeta in kako je označena mati, ki izgubi pravico do vzgoje in varstva svojih otrok. Še en aspekt, ki bi ga lahko raziskali je, kako otroci doživljajo takšno situacijo in kakšne posledice ima za njihovo nadaljnje življenje, kjer sami oblikujejo razmerja. Ali se podajo po isti poti kot starši in razvezo vidijo kot nekaj običajnega in sprejemljivega ali poskušajo svojo zakonsko zvezo narediti bolj trdno in odporno na težave, ki pretijo parom v današnjih poznomodernih časih.

9. LITERATURA

1. Arendell, Terry (1995): *Fathers & Divorce*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
2. Bergant, Milica (1981): *Družina-zakon-ljubezen na razpotju*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
3. Bergstrand, Göran in drugi (1996): *Prostori moškosti: osem esejev o odnosih med spoloma, starševstvu in moškosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
4. Bevc, Zdenka (2005): *Oče, kje si?*. *Otrok in družina*, 38-39.
5. Boh, Katja (1985): *Empirična verifikacija sociološke paradigme nuklearne družine v družbi blaginje*. *Družboslovne razprave* 2(3), 43-54.
6. Brajša, Pavao (1987): *Očetje, kje ste?: mit in resnica o materinstvu*. Ljubljana: Delavska enotnost.
7. Brazelton, Berry (1999): *Otrok: čustveni in vedenjski razvoj vašega otroka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
8. Carling, Alan, Duncan, Simon, Edwards, Rosalind (2002): *Analysing families: Mortality and rationality in policy and practice*. London, New York: Routledge.
9. Charlish, Anne (1998): *Med dvema ognjema*. Ljubljana: DZS.
10. Čačinovič-Vogrinčič, Gabi (1995): *Dopolnjene družine*. V Rener Tanja (ur.): *Družine: različne-enakopravne*, 120-126. Ljubljana: Vitrum.
11. Čačinovič-Vogrinčič, Gabi (1993): *Oče-pravica do stvarnosti*. V Pribac Igor (ur.): *Očetov delež*, 23-29. Ljubljana: Šou v Ljubljani.
12. Černič, Majda (1985): *Družina kot polje individualnosti*. *Družboslovne razprave* 2(3), 67-75.
13. Černič-Istenič, Majda (1998): *Proces oblikovanja družine v Sloveniji*. *Družboslovne razprave* 14(27-28), 157-170.
14. Ellison, Sheila (2001): *Razvezana mama: pogumno v novo življenje*. Trzič: Učila.
15. Ganong, H. Lawrence, Coleman, Marilyn (1994): *Remarried family relationships*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
16. Gibson, Colin S. (1994): *Dissolving Wedlock*. London, New York: Routledge.
17. Golombok, Susan (2000): *Parenting: What really counts?* London, New York: Routledge.
18. Hobson, Barbara (2002): *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.

19. Humphreys, Tony (2002): *Otrok in samozavest: kako doseči in utrditi samospoštovanje že v mladih letih*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
20. Kitzinger, Sheila (1994): *Me, matere*. Ljubljana: Ganeš.
21. Končina-Peternel, Mateja (1993): *Pravni vidiki očetovstva*. V Pribac Igor (ur.): *Očetov delež*, 31-40. Ljubljana: Šou v Ljubljani.
22. Kos-Mikuž, Anica (1983): *Otrok in razveza*. *Otrok in družina* 7, 34-39.
23. Košiček, Marijan (1993): *Zakon na razpotju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
24. McRae, Susan (1999): *Changing Britain: Families and Households in the 1990s*. New York: Oxford University Press.
25. Milharčič-Hladnik, Mirjam (1995): *Si duo faciunt idem, no nest idem: vpliv spolne delitve dela na konstituiranje moderne družine*. V Rener Tanja, Potočnik Vika, Kozmik Vera (ur.): *Družine. Različne-enakopravne*, 24-43. Ljubljana: Vitrum.
26. National Statistics UK. Dostopno na <http://www.statistics.gov.uk/cci/nscl.asp?ID=7475> (8. maj 2006).
27. Rener, Tanja (1993): *Politika materinjenja ali »Father knows best: for him the play, for her the rest«*. V Pribac Igor (ur.): *Očetov delež*, 15-23. Ljubljana: Šou v Ljubljani.
28. Rener, Tanja, Švab, Alenka (1996): *Družinski status*. V Nastran Ule Mirjana (ur.): *Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji*, 41-67. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče: Ministrstvo za šolstvo in šport R Slovenije, Urad R Slovenije za Mladino.
29. Sieder, Reinhard (1998): *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis.
30. Slovenska tiskovna agencija (2005): *Število porok pada; razvezana že vsaka tretja zakonska zveza*. Dostopno na <http://www.sta.si/os.php?s=&k=0&id=963306> (30. julij 2005).
31. Smart, Carol, Neale, Bren (1999): *Family Fragments?*. Great Britain: MPG Books Ltd.
32. Silva, Elizabeth, Smart, Carol (1999): *The New Family?*. Thousand Oaks, London, New York, New Delhi: Sage Publications.
33. Švab, Alenka (2001): *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
34. Švab, Alenka (2000): *Poti in stranpoti novih očetovskih identitet: nekaj misli o sociološki interpretaciji novega (»postmodernega«) očetovstva*. *Teorija in praksa* 37(2), 248-263.
35. Ule, Mirjana (1995): *Vsakdanji svet družine*. V Rener Tanja, Potočnik Vika, Kozmik Vera (ur.): *Družine: različne – enakopravne*, 127-138. Ljubljana: Vitrum.
36. Ule, Mirjana, Kuhar, Metka (2003): *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: Psihologija

vsakdanjega življenja.

37. Uradni list Republike Slovenije 69/2004 (2004): Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (prečiščeno besedilo). Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2004698&stevilka=3093> (24. junij 2004).
38. Thayer, Elizabeth, Zimmerman, Jeffery (2001): The Co-parenting Survival Guide: Letting Go of Conflict after a Difficult Divorce. Oakland: New Harbinger Publications.
39. Zavrl, Nataša (1999): Očetovanje in otroštvo. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
40. Žmuc-Tomori, Martina (1989): Klic po očetu. Ljubljana: Cankarjeva založba.

10. PRILOGA

ZAKON O ZAKONSKI ZVEZI IN DRUŽINSKIH RAZMERJIH

(Uradni list RS69/2004 – prečiščeno besedilo)

(členi zakona so numerirani po prečiščnem besedilu)

PRVI DEL UVODNE DOLOČBE

4. člen

(1) Starši imajo pravico in dolžnost, da z neposredno skrbjo, s svojim delom in dejavnostjo zagotavljajo uspešen telesni in duševni razvoj svojih otrok.

(2) Zaradi zdrave rasti, skladnega osebnostnega razvoja in usposobitve za samostojno življenje in delo imajo starši pravice in dolžnosti, da skrbijo za življenje, osebnostni razvoj, pravice in koristi svojih mladoletnih otrok. Te pravice in dolžnosti sestavljajo roditeljsko pravico.

(3) Roditeljska pravica pripada skupaj očetu in materi.

DRUGI DEL ZAKONSKA ZVEZA

2. Pogoji za sklenitev in veljavnost zakonske zveze

16. člen

Za sklenitev zakonske zveze je potrebno, da dve osebi različnega spola izjavita pred pristojnim državnim organom na način, določen z zakonom, svoje soglasje, da skleneta zakonsko zvezo.

7. Prenehanje zakonske zveze

64. člen

(1) Sodišče razveže zakonsko zvezo na podlagi sporazuma zakoncev, če sta se sporazumela o varstvu, vzgoji in preživljanju skupnih otrok ter o njihovih stikih s staršema v skladu z določbami tega zakona in če sta predložila v obliki izvršljivega notarskega zapisa sklenjen sporazum o delitvi skupnega premoženja o tem, kdo od njiju ostane ali postane najemnik stanovanja in o preživljanju zakonca, ki nima sredstev za življenje in brez svoje krivde ni zaposlen.

(2) Preden sodišče razveže zakonsko zvezo, mora ugotoviti ali je s sporazumom zakoncev poskrbljeno za varstvo, vzgojo in preživljanje skupnih otrok ter za stike med otroki in staršema v skladu s koristjo otrok ter pridobiti o tem mnenje centra za socialno delo. Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.

8. Razmerja med razvezanima zakoncema po razvezi zakonske zveze

83. člen

Pravica do preživnine preneha, če razvezani zakonec, ki jo je prejemal, pridobi premoženje ali svoje dohodke, s katerimi se lahko preživlja, če sklene novo zakonsko zvezo ali če živi v zunajzakonski skupnosti.

TRETJI DEL

RAZMERJA MED STARŠI IN OTROCI

3. Pravice in dolžnosti staršev ter otrok

105. člen

(1) Če starša ne živita ali ne bosta več živela skupaj, se morata sporazumeti o varstvu in vzgoji skupnih otrok v skladu z njihovimi koristmi. Sporazumeta se lahko, da imata oziroma obdržita oba varstvo in vzgojo otrok ali da so vsi otroci v varstvu in vzgoji pri enem od njiju ali da so eni otroci pri enem, drugi pri drugem od njiju. Če se sama o tem ne sporazumeta, jima pri sklenitvi sporazuma pomaga center za socialno delo.

(2) Če se starša sporazumeta o varstvu in vzgoji otrok, lahko predlagata, da sodišče v nepravdnem postopku izda o tem sklep. Če sodišče ugotovi, da sporazum ni v skladu s koristjo otrok, predlog zavrne.

(3) Če se starša tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumeta o varstvu in vzgoji otrok, odloči sodišče na zahtevo enega ali obeh staršev, da so vsi otroci v varstvu in vzgoji pri enem od njiju ali da so eni otroci pri enem, drugi pri drugem od njiju. Sodišče lahko po uradni dolžnosti tudi odloči, da se vsi ali nekateri otroci zaupajo v varstvo in vzgojo drugi osebi. Preden sodišče odloči, mora glede otrokove koristi pridobiti mnenje centra za socialno delo. Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.

(4) Zahtevi iz prejšnjega odstavka mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da sta se starša ob njegovi pomoči poskušala sporazumeti o varstvu in vzgoji skupnih otrok.

106. člen

(1) Otrok ima pravico do stikov z obema staršema, oba starša imata pravico do stikov z otrokom. S stiki se zagotavljajo predvsem otrokove koristi.

(2) Tisti od staršev, pri katerem otrok živi v varstvu in vzgoji, oziroma druga oseba, pri kateri otrok živi, mora opustiti vse, kar otežuje ali onemogoča otrokove stike. Prizadevati si mora za ustrezen odnos otroka do stikov z drugim od staršev oziroma s staršema. Tisti od staršev, ki izvršuje stike, mora opustiti vse, kar otežuje varstvo in vzgojo otroka.

(3) Če se starša sporazumeta o stikih, lahko predlagata, da sodišče v nepravdnem postopku izda o tem sklep. Če sodišče ugotovi, da sporazum ni v skladu s koristjo otrok, predlog zavrne.

(4) Če se starša tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumeta o stikih, odloči o tem sodišče na zahtevo enega ali obeh staršev. Pri odločanju vodi sodišče predvsem korist otroka. Sodišče odloča v nepravdnem postopku, razen kadar odloča o stikih skupaj s spori o varstvu in vzgoji otrok. Predlogu oziroma zahtevi za ureditev stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da sta se starša ob njegovi pomoči poskušala sporazumeti o stikih.

(5) Sodišče lahko pravico do stikov odvzame ali omeji samo, če je to potrebno zaradi varovanja otrokove koristi. Stiki niso v otrokovo korist, če pomenijo za otroka psihično obremenitev ali če se sicer z njimi ogroža njegov telesni ali duševni razvoj. Sodišče lahko odloči, da se stiki izvršujejo pod nadzorom tretje osebe ali da se ne izvajajo z osebnim srečanjem in druženjem, ampak na drug način, če sicer ne bi bila zagotovljena otrokova korist.

(6) Če tisti od staršev, pri katerem otrok živi, onemogoča stike med otrokom in drugim od staršev in stikov ni mogoče izvrševati niti ob strokovni pomoči centra za socialno delo, lahko sodišče na zahtevo drugega starša odloči, da se staršu, ki onemogoča stike, odvzame varstvo in vzgoja in se otroka zaupa drugemu od staršev, če meni, da bo ta omogočal stike in če je le tako mogoče varovati otrokovo korist.

(7) Preden odloči sodišče po četrtem, petem ali šestem odstavku tega člena, mora glede otrokove koristi pridobiti mnenje centra za socialno delo. Sodišče upošteva tudi otrokovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.

106.a člen

(1) Otrok ima pravico do stikov z drugimi osebami, s katerimi je družinsko povezan in nanje osebno navezan, razen če je to v nasprotju z otrokovo koristjo. Šteje se, da so take osebe predvsem otrokovi stari starši, bratje in sestre, polbratje in polsestre, nekdanji rejniki, prejšnji ali sedanji zakonec oziroma zunajzakonski partner enega ali drugega od njegovih staršev.

(2) O stikih se sporazumejo otrokovi starši, otrok, če je sposoben razumeti pomen sporazuma, in osebe iz prejšnjega odstavka. Če se sami o tem ne sporazumejo, jim pri sklenitvi sporazuma pomaga center za socialno delo. Obseg in način izvrševanja stikov morata biti v otrokovo korist. Če se starša otroka, otrok in osebe iz prejšnjega odstavka sporazumejo o stikih, lahko predlagajo, da sodišče v nepravdnem postopku izda o tem sklep. Če sodišče ugotovi, da sporazum ni v skladu s koristjo otrok, predlog zavrne.

(3) Če se tudi ob pomoči centra za socialno delo ne sporazumejo, odloči o stikih sodišče v nepravdnem postopku, razen kadar odloča o stikih skupaj s spori o varstvu in vzgoji otrok.

(4) Predlog za odločitev o obsegu in načinu izvrševanja stikov lahko vloži otrok, ki je dopolnil petnajst let in je sposoben razumeti pomen in pravne posledice svojih dejanj, osebe iz prvega odstavka tega člena ali center za socialno delo. Predlogu za ureditev stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da so se osebe iz prvega odstavka tega člena s starši otroka in otrokom ob njegovi pomoči poskušale sporazumeti o stikih.

(5) Preden sodišče odloči o predlogu, mora glede otrokove koristi pridobiti mnenje pristojnega centra za socialno delo. Če predlagatelj ni otrok, upošteva sodišče tudi njegovo mnenje, če ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.